

RALO NA SLOVENSKEM

Boris Orel

V mojem prvem poročilu o ralu na Slovenskem, objavljenem v VIII. letniku Slovenskega etnografa (1955), so bili prikazani trije tipi rala na slovenskem ozemlju: 1. četverokotno ralo s kolci in samostojno rezalnico na štajersko-koroškem ozemlju, 2. ralo na oje iz Srednjega vrha pri Kranjski gori in 3. dreucl, ralo brez plaza iz Podkorena pri Kranjski gori. V letih 1956/1961 sem nadaljeval z raziskovanjem četverokotnega rala s kolci in rezalnico še na drugih območjih štajersko-koroškega ozemlja (okolice Ljubnega, Mozirja, Črne, Vitanja, nadalje na Kobanskem in v raznih krajih na Slovenskem Koroškem v Avstriji). Sedanje, drugo poročilo o ralu na Slovenskem, objavljeno v tem letniku Slovenskega etnografa, vsebuje izsledke omenjenega terenskega dela, opravljenega v letih 1956/61. Kakor prvo skuša tudi drugo, dodatno poročilo o četverokotnem ralu s kolci in rezalnico kot simetričnem ornemu orodju z raznih območij štajersko-koroškega ozemlja pojasniti vse, kar moreta o njem dandanes še povedati avtopsija in ustno izročilo.¹

1. Pregled štajersko-koroških četverokotnih ral s kolci in rezalnico ter njihovih sestavnih delov po posameznih območjih in krajih

Okolica Ljubnega. V tej okolici so bile pregledane razne samotne kmetije v naslednjih hribovitih naseljih: Ter, Planina in Sv. Primož. Najdena so bila tri rala (od teh eno nepopolno) ter ena nepopolna kolca in rezalnica.

V navedenih naseljih pravijo staremu ornemu orodju *rálo* (Planina in Sv. Primož) in *rálə* (Ter). Štiri glavne sestavne dele rala, ki tvorijo

¹ Pri terenskem delu v letih 1956/1961 so avtorju ljubeznivo in z velikim razumevanjem pomagali številni domačini, predvsem kmečki gospodarji v raznih krajih na štajersko-koroškem ozemlju. Vsem se za njihovo pomoč najlepše zahvaljujem. Posebej pa se še zahvaljujem dr. Francetu Zwitteru in dr. Pavlu Zablatniku iz Celovca, dr. Luki Sienčniku iz Dobrle vesi, Simonu Grossu iz Št. Jakoba pri Velikovcu, Niku Krieglju iz Zahomca in še mnogim drugim za razne njihove posebne usluge. Za pregled narečnih nazivov najlepša hvala dr. Tinetu Logarju. — Zaradi nepredvidenih težkoč je moralo drugo poročilo o ralu iziti v marsičem skrajšano, zlasti pa brez zaključnega kritičnega pregleda gradiva.

njegovo četrstransko oziroma četrkotno ogrodje, pa imenujejo takole: *uóplás, grégl* (tudi *grígl*), *ročica* (*rəč.ca*) in *kózuc*. Spodnji vodovodni del, *uóplás*, je v celoti dolg 1,07 m (1,21 m) ter se od zadnjega proti srednjemu delu polagoma razširja. Pri enem ralu je ta del spodaj na sredi malce navzgor vzbočen. V oplaz je zadaj vsajena *ročica* (*rəčica*), ki je visoka 73 cm (78 in 80 cm), in nagnjena bolj ali manj nazaj, na vrhu pa je vanjo vsajen *cvèk* (*držaj*) ali pa je brez tega in je zato na vrhu zakrivljena v nekak držaj. *Grégl* je vsajen v *léčvenco* ročice in se more v njej malo ali nič premikati. Gredelj je pri ohranjenih treh ralih dolg 1,85, 1,95 in 1,98 m ter je povsod raven. Na svojem sprednjem koncu ima luknjo za *cvèk*. *Kózuc* je v obliki deske navpično pretaknjen skozi gredelj in vsajen v oplaz ter je visok 78 cm (85 in 82 cm), širok pa 14 cm (19 in 18 cm). Nad gredljem ima več lukenj, prav na vrhu pa podolgovato poševno *léčvenco* za držaj. Na kozuc je natakunjena *smúkla*, posebna lesena 42 cm (45 cm) dolga škatla za reguliranje oranja na plitvo ali globoko.² Eno od ohranjenih ral iz Planine je brez smukle. — Simetrično orno železo, po nazivu *ráunik*, je dolgo 35 cm (44 cm), široko pa 22 cm (24 cm). Pri dveh ohranjenih ralih je ralnik nasajen samo na oplaz, prav tako je bil nasajen tudi na tretjem ralu. Kakor na ralih iz Podtera³ se oplaz tudi na dveh ralih iz Planine spredaj pred ušesom ralnika nenadno malce zviša v nekakšno majhno grbo, ki spredaj zapira uho ralnika, zadaj pa so vanjo vdelane *leméške* (*leméže*) s svojim sprednjim koncem. Lemeške so iz enega kosa lesa, pričvrščene so na oplaz z lesenimi cveki, nazaj proti kozucu se primerno dvigajo in razširjajo, pri samem kozucu pa so razdvojene v nekakšne rogovile ali ušesa. Dolge so 68 cm (64 in 65 cm), razpon med obema koncema ušes pa znaša 25 oziroma 29 in 34 cm.

Ralna kolca, po nazivu *uójšč* ali *uóšč*, je povezovala z ralom *gréglanca* (*gréglanca, gríglanca*) iz brezove ali ratikove trte. Od sestavnih delov kole se spominjajo samo naziva za kolesa, to je *kolesnice*, in naziva za srednji del *jezak*. Nekateri pravijo ralnim kolcem tudi *kolesnice*. V tem primeru nazivajo del med kolesi, ki na njem leži gredelj s svojim sprednjim koncem, *uóšč* ali *uójšč*.

Rezánca (*rezánca*) ima *uóje*, železno *rezánenco* in *ročico*. Ohranjena rezalnica je brez železne rezalnice. Njeno oje pa je dolgo 4,22 m. Rala z rezalnico v gredlju ni bilo nikjer najti, prav tako takega rala ne pomni ustno izročilo.

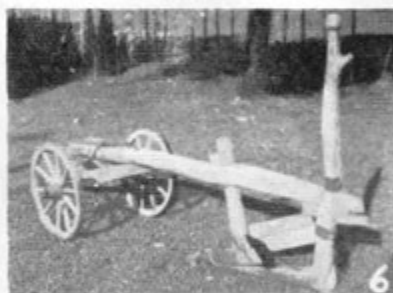
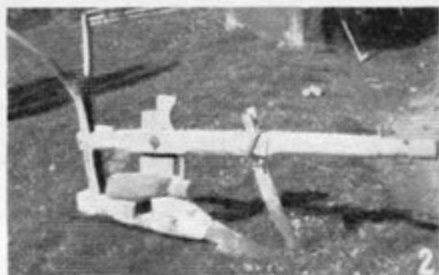
Okolica Mozirja. Pred leti je Mestni muzej v Celju raziskoval naselja nad Mozirjem. Ob tej priliki je našel eno ralo in eno rezalnico pri Šumečniku v Šmihelu.

V vaseh nad Mozirjem (Šmihel, Radegunda itd) pravijo obravnavanemu ornemu orodju *rálo*.⁴ Njegov spodnji del nazivajo *pódsad*. Pri Šu-

² Prim. nadrobnejše podatke o smukli v Slovenskem etnografu (= SE) VIII/1955, str. 40.

³ SE VIII, str. 40.

⁴ Zupnik Lipold iz Rečice je ralo imenoval ralu, rezalnico pa naresavenza (Hanns K o r e n, Pflug und Arl, Salzburg 1950, str. 67).

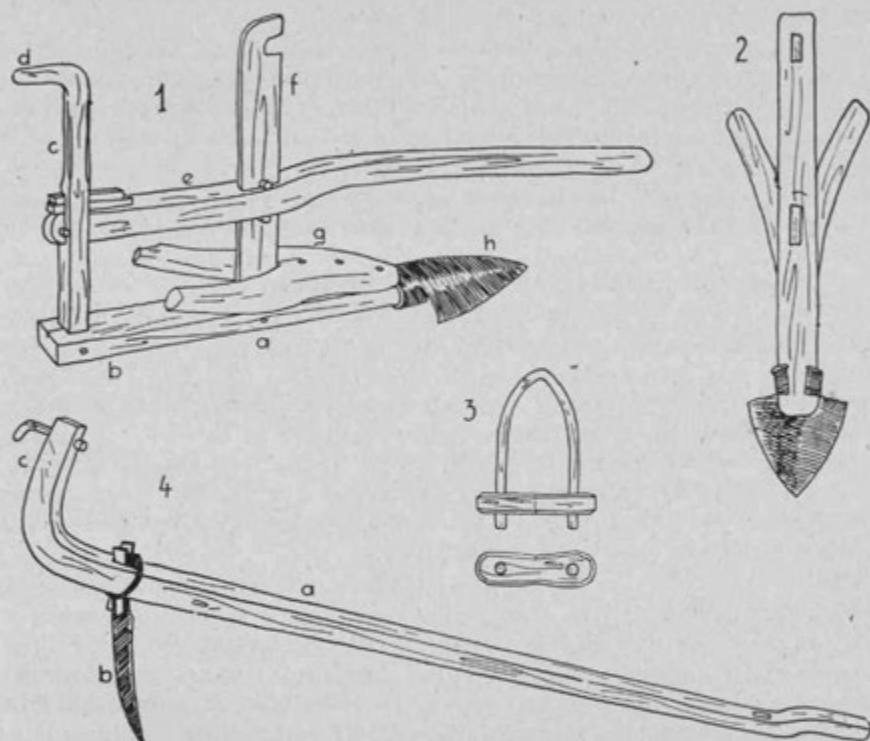

Štajersko-koroška četrrokotna rala iz teh-le krajev: 1. Bilčovs, 2. Radvanje (s prestavljivo desko), 3. Mlinče, 4. Zorhnji kot pri Selah, 5. Plešivec nad Kotmaro vesjo, 6. Rute pri Podgorju (ročica in plaz iz enega kosa lesa), 7. Sp. Kapla (Kobansko), 8. Vobrske gore (s prestavljivo rezalnico; zadnja presta bi morala biti pravilno zataknjena zadaj za zdržnikom)

Foto: dr. B. Orel

mečnikovem ralu⁵ (sl. 1—2 na str. 17) je dolg 1,04 m, pri ročici širok 8 cm in visok 6 cm, medtem ko je pred ralnikom širok 10,5 cm, visok pa 5 cm. Zadnji del podsada, ki je spodaj brez šine, se imenuje *pêta*. Ročica na vrhu je zakrivljena v kljuko in ji zato poroĝljivo pravijo *repac*. Ročica, ki je spodaj debelejša, je visoka 72 cm in je vsajena v podsad. *Grédli* je v celoti dolg 1,64 m in je med ročico in kozucem debel $8,5 \times 8$ cm. S svojim

Sl. 1. Ralo iz Smihela nad Mozirjem: a podsad, b pêta, c ročica, d repac, e grédli, f kózuc, g vilce, h ralnik; 2. podsad z vilicami in ralnikom od spodaj; 3. gréglica ali grédlanca; 4. rezáunca: a uóje, b rezáunca, c držaj

zadnjim, stanjšanim koncem tiči gibljivo v *lečvenci* ročice, dolgi 12 cm, v kateri sta vtaknjeni še dve *kéli* (*kéla*) za reguliranje globine oranja. Da gredelj ne izpade iz lečvence ročice, je zadaj skozenj poprek čez lečvenco pretaknjen lesen cvék. Na sprednjem koncu gredlja je luknja za *cvék*. Gredelj je med ročico in kozucem raven, pri kozucu spredaj je navzgor zakrivljen, potem je zopet bolj ali manj raven. *Kózuc* je v obliki deske navpično pretaknjen skozi gredelj in vsajen v podsad. Na vrhu ima naprej

⁵ Sedaj v Mestnem muzeju v Celju, inv. št. 688.

obrnjen širši izrez za držaj, ki je dolg 12 cm. Visok je 73 cm, širok pa 11,5 cm. Tik nad gredljem in pod njim sta v kozucu dve luknji, v kateri sta vtaknjena dva cveka. *Ráuník* z ušesi vred je dolg 33 cm, širok 24 cm, nasajen pa je samo na podsad (sl. 1—2 na str. 17). Lemeške (tega naziva ne pomnijo več in jim pravijo *vílce*) so iz enega kosa lesa ter med ralnikom in kozucem pritrjene na podsad s tremi lesenimi cveki. Dolge so v celoti 62 oziroma 64,5 cm, posebej pa so med ralnikom in kozucem dolge 33,5 cm, medtem ko znaša razpon med obema koncema 26 cm.

Kolca po nazivu *kóuče*, *koučéte* ali *kolesníce* imajo naslednje dele: *kóuče* ali *kolesníce*, *podéuc* (med kolesoma) in *déska* (?). *Kóuče* ali *koučéte* je povezovala z ralom *gréglca* (*gréglca*) ali *grédlanca* iz smreko-vega *locna*, ki sta njena konca vtaknjena v kratko leseno deščico (sl. 3 na str. 17).

Rezáunca ni prav nič drugačna od rezalnice, ki smo jih doslej spoznali (sl. 4 na str. 17). Ima naslednje sestavne dele: *uóje*, *rezáunca* in *cvèk* za *držat* (*držaj*). Železna rezalnica je v lečvenci oja pritrjena s *kélami*, razen tega pa je oje pri lečvenci obito z železnim obročem.

Okolica Šoštanja (Bele vode, Sv. Vid pri Zavodnju, Razbor). Ustno izročilo o ralu je na tem območju razmeroma slabo ohranjeno. Sestavni deli rala, ki je njegov domači naziv *rálo*, so naslednji: 1. *pódsad*, 2. *ročíca*, 3. *grédl* ali *grégl*, 4. *kózuc*, 5. *ráuník*, 6. *kočéte*, *kóuča* ali *kolesníce*, 7. *grédlanca* ali *grédlca*, 8. *rezáunca* [a) *uóje*, b) *ročíca*]. Za lemeške ne pomnijo več naziva. Mestni muzej v Celju je na tem območju pridobil za svoje zbirke dve rali: eno je iz Belih vod (inv. št. 233), drugo pa iz Razborja pri Sv. Vidu (inv. št. 232). Obedve orni orodji sta podobni zgoraj opisanemu ralu iz Šmihela nad Mozirjem.

Okolica Črne (Javorje in Jazbina). Na tem območju ni več ohranjenega nobenega rala. Tudi ustno izročilo je o njem zelo pomanjkljivo. Domači naziv za to orno orodje je *rálo*. Za spodnji del rala se ponekod slabo spominjajo naziva *pódsad* (Javorje), drugod pa so ta del imenovali *pódplat* (Jazbina) in *plásta* (?). Prav tako ne pomnijo naziva lemeške, ki jim ponekod pravijo *vílce*. Ostali sestavni deli se imenujejo takole: *ročíca*, *grédl* (Javorje) ali *grégl* (Jazbina), *kózuc* (*kozóuc*), *ráuník*, *podéuc*, *grédlca* ali *grédlanca*. — O samostojni rezalnici vedo povedati, da je bila železna *rezáunca* nataknjena na *uóje*, ki je imelo zadaj *ročíco*. Rezalnice v gredlju ali ob njegovi strani ne pomnijo.

Okolica Vitanja. Po podatkih iz »Göthove zbirke« so okoli leta 1843 orali z ralom v najvišjih pohorskih naseljih nad Vitanjem.⁶ Ralo, ki ga je pohorski kmet imenoval *orl* ali *kosthtruma* (?), je bilo kmalu po letu 1843 v drugi polovici 19. stoletja opuščeno, zakaj danes ga ni bilo mogoče nikjer več najti, razen tega pa se nobeden od starejših kmetov ne spominja več, da bi kdaj v hribovitih naseljih Pohorja uporabljali ralo. Pač pa se spominjajo starega lesenega dvojnega pluga po imenu *merjasc*

⁶ H. K o r e n, Pflug u. Arl, str. 66.

ali *plušca*, ki je imel dve črtali nazvani *rezáunca* oziroma *rezánca*. Ta naziv je vsekakor zadnji spomin na nekdanje ralo v okolici Vitanja.⁷

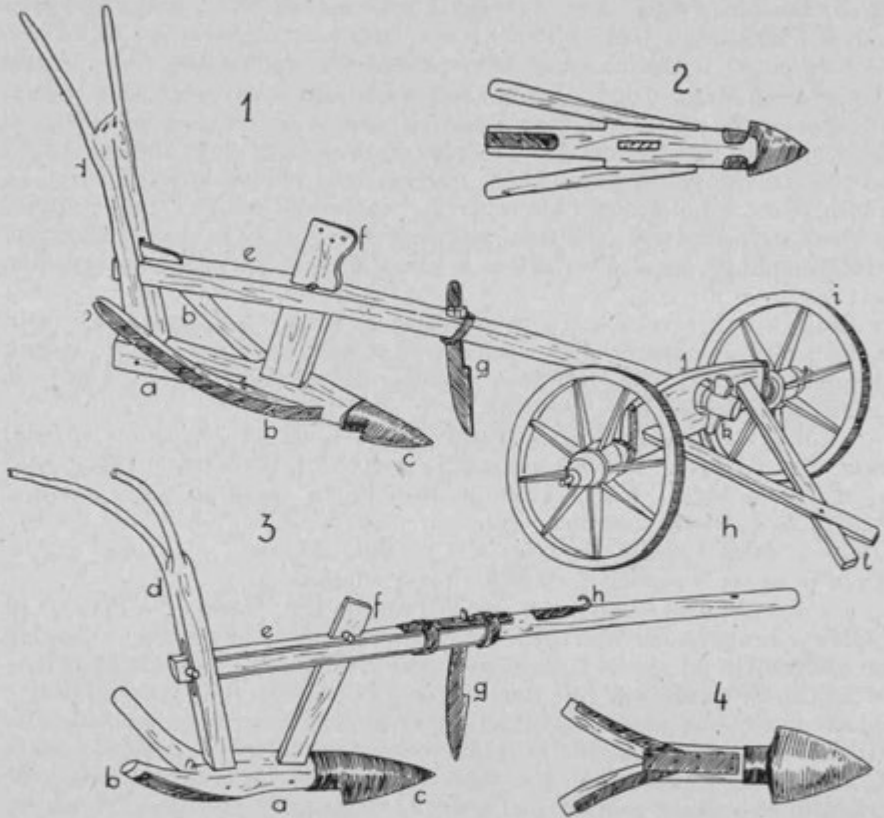
K o b a n s k o I (Pernice-Mlake, Sv. Jernej, Sv. Primož, Sv. Trije kralji). Ralu pravijo v Pernicah in v Mlakah pri Pernicah *arálo*, *arálo* in tudi *orálo*. Etnografski muzej si je pred nekaj leti oskrbel v Mlakah pri Pernicah ralo s kolci (inv. št. 7798, sl. 1—2 na str. 20). Spodnji del tega rala v EM, nazvan *plátize*, *plát* in *aplás* (sl. 2 na str. 20 in sl. priloga II/8), je dolg 86 cm ter ga moremo deliti po debelini v dva dela. Prvi, zadnji del je širok 9 cm, drugi, sprednji del pa je spočetka debelejši (širok je 16 cm), potem pa se polagoma zožuje in tanjša ter je na koncu nasajen nanj *oráuník* (28 in 15,5 cm). Na vsaki strani širšega dela plati ali platiž so pribite *úhe*, ki so dolge 71 cm, razpon med obema koncema ušes pa znaša 28 cm. Uhe torej sestojijo iz dveh posameznih kosov. V plat je zadaj vsajena ročica z dvema rogljema, nazvana *pók*. Pók, ki je visok 1,14 m, ima *gléčanco* ali *gléčanco*, skozi katero je pretaknjen zadnji ožji konec gredlja, nazvan *grádl* ali *grédl* in v kateri je še *kéjla* (*kéla*) za prestave. Gredelj je rahlo navzgor vzbočen in je dolg 2,04 m. *Kázuc*, ki je visok 47 cm in širok 14 cm, je skozi gredelj vsajen v plat in ima na vrhu rahlo naprej obrnjen okroglasti izrez. *Rezálo* je nameščeno v gléčanci v gredlju in je že močno izrabljeno. Dolgo je 47 cm.

Kolca, nazvana *podéuc* ali *padéuc* (sl. 1 h na str. 20), imajo spredaj *škárje* za vprego, med *kolesnicami* pa *uózo*, to je širši leseni del (plata) z luknjo na sredi, skozi katero je pretaknjen sprednji konec gredlja. Škarje so z dvema koncema vsajene v uozo. Zadaj za uozo je v gredlju *cvèk* ali *kéla*, spredaj pa *žlésa*. Če je žlesa železna, se imenuje *jígua*. Tako je pritrjen gredelj v podeuc brez gredeljnice.

V krajih med Pernicami in Št. Janžem (Sv. Jernej, Sv. Primož in Sv. Trije kralji) se rala po sestavnih delih in njihovi konstrukciji nasploh ne razlikujejo od zgoraj opisanega rala iz Mlak pri Pernicah. Med Pernicami in Št. Janžem je bilo mogoče najti še tri rala. Ralu pravijo *aráno*, mlajši kmetje pa tudi *orálo*, raznim njegovim sestavnim delom takole: 1. *plás*, *plást*, *pláteš*, *plátis* ali *plátize*, 2. *pók* (ročice), 3. *grédl* ali *grádl*, 4. *kázac*, *kázlc*, *kázuc*, 5. *úhe*, *óhe*, *uóhe*, *ušésa*, 6. *rezálo*, 7. *aráuník*, *oráuník*, *ráuník*, 8. *padéuc*, *padéuuc*. — Ralnik, ki ima *úho*, *létance* in *špic*, je nasajen samo na plast, ušesa pa so pričvrščena na vsaki strani plasti. V ta namen sta za sprednja dela ušes izrezana ustrezna ležaja na vsaki strani plasti. Pri nekaterih ralih je plast spodaj lahko navzgor vzbočena. Gredelj je povezan s kolci prav tako, kakor pri opisanem ralu iz Mlak pri Pernicah. Za to je potreben zadaj *klin* ali *cvèk*, spredaj pa *šprikla*, *cvèk* ali železna *ígua*. Ralo se laglje obrača in tudi prestavlja na strminah, če je gredelj pretaknjen skozi luknjo v podeucu. Rezalo je pri vseh ralih nameščeno v gredlju, samostojnega rezala ni bilo nikjer najti in tudi ni o njem ohranjenega nobenega spomina. Mere sestavnih delov treh ohranjenih ral so seveda bolj ali manj različne.

⁷ Tudi v Sv. Vidu nad Valdekom pričata naziva pri dvojnem plugu »*rezálo*« ali »*črtáunca*« o nekdanjem ralu.

Kobansko II (Št. Janž, Radlca, Vas pri Remšniku, Brezni vrh, Zg. Kapla, Ožbalt, Sp. Kapla, Vurmat, Vel. Boč, Sleme, Šober-Sv. Križ). Na ozemlju med Št. Janžem in Šobrom je bilo najdenih sedem ral, vendar pa nobena samostojna rezalnica.

Sl. 1. Rálo iz Mlak pri Pernicah: a plát ali plátíže, b úhe, c oráunik, d pók, e grádl ali grédl, f kázuc, g rezálo, h podéuc, i kolesníce, j nóza, k žlésa; 2. plát z ušesi rala od spodaj; 3. ralo (plužnica) iz Slemena: a plóh, b rógli, c oráunik, d pók, e grédl, f žvenga, g rezánca, h hákl; 4. plaz z ušesi in ralnikom od spodaj

Na vsem tem območju se ralo imenuje *plužnica*, tudi *plaznica* (Radlca) in *pležnica* (Brezni vrh in Zg. Kapla). V Šobru in njegovi okolici so ralu rekli *strèla* (*strèila*), na Ostrem vrhu celó *gromska strèla*. V Št. Janžu se ponekod še spominjajo, da so stari dedje to orno orodje nazivali *orálo*, drugod pa ni ohranjenega nobenega spomina na to staro ime. Cesto med Marenbergom (danes Radlje) in Ivnikom (Eibiswald) na štajersko-avstrijski strani moremo označiti kot mejo med nazivoma ralo

in plužnica, čeprav bi mogli o Št. Janžu reči, da velja v tem pogledu še za nekakšno prehodno ozemlje.

Glede na določene konstrukcijske posebnosti bomo obravnavali ralo po imenu plužnica na navedenem ozemlju v dveh poglavjih, in sicer najprej: 1. na območju Št. Janž—Sp. Kapla, nato pa 2. na območju Vurmat—Šober (Sv. Križ).

1. Na ozemlju Kobanskega od Št. Janža (Suhi vrh) pa do Sp. Kaple je ralo po imenu plužnica značilno predvsem v temle pogledu: spodnji del rala in ušesa so iz enega kosa lesa. Zategadelj je za vse navedene dele rala iz enega kosa lesa na splošno udomačen en sam naziv, oziroma natančneje povedano, naziv za ušesa velja tudi za spodnji del rala. Ta enotni naziv za spodnji del rala in ušesa pa se glasi takole: *lémežance*, *lémežanca* in *lémež*. Zelo redki so primeri, da imajo ti deli svoja imena. Tako pravijo v Radlci spodnjemu delu *pláz*, lemežnicam pa *úhe*. Ali pa nazivajo plaz *plužnična spodnja klop*, medtem ko za lemežnice ne vedo naziva.

Lemežnice, to je plaz in ušesa iz enega kosa lesa (sl. pril. II/6), so takšne sestave in mer: plaz je pri štirih ralih dolg 67, 69, 65 in 62 cm. Kmalu od ralnika nazaj proti kozucu se plaz začne širiti in dvigati ter se tik pred kozucem razpolovi poševno navzgor v dva roglja, dvoje ušes, ki so dolga 23, 37, 30 in 24 cm, razpon med koncema ušes pa znaša 26, 34, 36 in 27 cm. Ušesa so po navadi bolj ploščata ali okroglasta.

Ostali sestavni deli ne kažejo kakih novih posebnosti. Ralnik, nazvan *oráuník* (splošno) in *aráuník* (Št. Janž, Radlca), je nasajen na plaz oziroma na lemežnice iz enega kosa lesa; dolg je 35, 32, 30 in 33 cm, širok pa pri vseh štirih ohranjenih ralih 17 cm. V plaz je vsajena ročica, nazvana *pók*, ki ima na vrhu *rógle* ali *róglne*, dejansko vedno dva roglja. Pok je visok 67, 53, 50 in 47 cm, njegovi roglji pa so dolgi 40, 48, 42 in 45 cm. V poku je *gléčanca* za *kíle*, skoznjo je pretaknjen *grédl* (*grégl*) s svojim zadnjim koncem in *zakílan* s *kílamí*. Za reguliranje oranja so samo v glečenci ročice dodajali ali odvezemali kile. Gredelj je povsod raven ter dolg 1,80, 1,84, 1,80 in 1,65 m. Za kozuc že redko rabita udomačena starejša naziva *kázuc* ali *kázak*. Namesto starih nazivov so že večidel razširjeni novejši nazivi za ta del rala, in sicer: *žvénga*, *žvínga* ali celó *špíkla*. Kozuc je skozi gredelj bolj ravno ali malo poševno vsajen v plaz in je razmeroma nizek, saj je visok 38, 42, 40 in 38 cm. Na vrhu je brez izreza. Tik nad gredljem, pa tudi pod njim je skozi kozuc pretaknjen lesen *cvèk*. *Rezálo* je pri vseh ralih nameščeno oziroma je bilo nameščeno v glečenci v gredlju in je pri dveh ralih dolgo 42 in 46 cm.

O kolcih (sl. pril. I/7) je bilo na tem območju zapisanih več nazivov, in sicer: *padéučič* (Radlca), *podéučič* (Brezni vrh), *padéučak* ali *padéuček* (Št. Janž in Vas pri Remšniku) *padéuc* (Št. Janž, Brezni vrh in Vas pri Remšniku) ter *škrpéle* (Zg. in Sp. Kapla in Ožbalt). V krajih Radlca in Št. Janž so bila ponekod kolca še povezana z ralom tako, da je bil gredelj pretaknjen skozi luknjo v plati med kolesoma kolc, nato pa pričvrščen z iglo in cvekom, sicer pa je na splošno povezovala ralo s kolci

gredlca, ki je bila včasih iz brezove trte (sl. pril. I/7), pozneje pa železna *ketna*, ki se je pripela na *hákl* na gredlju, medtem ko so gredlco iz trte zataknili za cvek na koncu gredlja (sl. pril. I/7).

2. Na naslednjem ozemlju Kobanskega, to je od Vurmata do Šobra (Sv. Križa) nad Mariborom, so plaz in ušesa prav tako narejeni iz enega samega kosa lesa, vendar se razlikuje tamkajšnja varianta plužnice od prejšnje po navedenih sestavnih delih v tem, da se plaz od ralnika nazaj proti ročici razširja ali pa tudi ne, v vsakem primeru pa se šele na svojem koncu zadaj za ročico ali pod njo razpolovi poševno navzgor v dvojne ušes ali rogljev (sl. 3—4 na str. 20). Spodnjemu delu rala, to je plazu, pravijo *lémež*, *ušesom pa rógli* (Vurmat), ali pa imajo plaz in ušesa izjemoma skupno ime *lémež* (Vurmat). Drugod nazivajo plaz takole: *plòh* (Sleme in Šober), *klóp* (Vel. Boč), ušesa pa *rógli* (Sleme in Šober), *rogáči* (Šober) ali pa *lémeze* (Vel. Boč). Plaz je pri plužnici iz Slemena (sedaj v Etnografskem muzeju, inv. št. 8186, glej sl. 3—4 na str. 20) dolg 40 cm, širok pa v celoti 12 cm, medtem ko je pri nepopolno ohranjeni plužnici iz Šobra dolg 54 cm in širok spredaj 9, zadaj pa 19 cm (sl. pril. II/7). Ušesa so dolga 25 cm (50 cm), razpon med obema koncema ušes pa znese največ 25 cm (28 cm). Višina od tal do konca ušes je 24 cm (26 cm). Plaz in ušesa rala iz Slemena so spodaj obiti s šino.

Ralnik imenujejo *oráunik*. Nasajen je na plaz in je dolg 43 cm (38 cm), širok pa 23,5 cm (22 cm). Ročica z roglji je vsajena v plaz in se imenuje *pók*, ali pa kar *róge* ali *rógi* ali *ta zadnji rógli*. Pok je visok 59 cm (69 cm), roglji pa so dolgi 50 cm. V poku je *gléčanca* (vis. 19 cm, šir. 3 cm) za gredelj in kile. *Grédl* (*grégl*) je dolg 1,72 m (1,68 m) in je navadno raven. Kozuc, nazvan *žvęnga*, je skozi gredelj malce poševno vsajen v plaz in pričvrščen nanj ob strani s cvekom. Zgoraj je tik nad gredljem skozi kozuc pretaknjen lesen *cvék*. Nadalje je v *gléčanci* gredlja pred ralnikom nameščena *rezánca* ali *rezáunca*, ki je dolga 40 cm (44 cm). Kakor drugod na Kobanskem, tudi na tem ozemlju ni nobenega spomina na samostojno rezalnico. Malo dalje od rezance je na gredlju v zvezi s kolci železen *hákl* (*hókl*), proti koncu gredlja pa luknja.

Kolca se imenujejo *škrpéle* (Vurmat, Vel. Boč, Sleme) ali *škrpélce* (Šober—Sv. Križ). Novejše ime za kolca so tudi *kočéte* ali *kočéta* (Šober), vendar ta naziv velja večidel za kolca pri dvojnem plugu. Za povezavo rala s kolci je rabila *grédlca* ali *gréglca*, ki je bila po starem iz brezove trte in se je zataknila za lesen *cvék* v luknji na koncu gredlja, kasneje pa je bila železna veriga (*ketna*), za katero je bil potreben železen *hákl* (*hókl*) ali *kavl* na gredlju.

Štajersko in Koroško (Avstrija)

Okolica Lučan (Pesnica, Vel. Boč, Gradišče, Hohenegg). V Štajerskem etnografskem muzeju v Gradcu je ohranjeno ralo iz Vel. Boča, ki so o njem nadrobnejši podatki objavljeni v H. Korenovi knjigi

o plugu in ralu.⁸ To ralo razodeva podobne značilnosti kakor rala onkraj meje na našem ozemlju med Vurmatom in Sobrom. Plaz in ušesa so iz enega kosa lesa, ušesa pa so zadaj za plazom. Gredelj je od kozuca dalje polagoma navzgor zakrivljen, kar je malce nenavadno. V etnografskem muzeju v Gradcu so o sestavnih delih tega rala po imenu plužnica zabeleženi tile nazivi: 1. Grindl oder greddl, 2. Eisen oder oraunik 3. Schwimm oder šwenga, 4. resaunca.

Mnogi slovenski kmetje v okolici Lučan (zlasti v Gradišču in Pesnici) se rala bolj ali manj spominjajo, predvsem njegovega domačega naziva plužnica, precej manj pa vedo povedati o sestavnih delih. Na splošno pravijo ralu v okolici Lučan *plužnica* in *plužninca*, pa tudi *pležnica*. V Zg. Pesnici pomnijo za to orno orodje še celó naziv *gromska stréla*. Od sestavnih delov vedo še največ o *oráuniku*, ne spominjajo pa se več naziva sestavnega dela, ki je bil nanj nasajen oraunik. Le v Pesnici mi je neki starejši kmet povedal, da so ta del imenovali *plúžnik* ali *plòh*. Pravzaprav je plužnik bil plaz skupno z ušesi. Od ostalih sestavnih delov plužnice poznajo naslednje: *ročice* (*rógi*), *grédl*, *kozóuc* (tudi *žvenga*), *rezánca* ali *rezáunca*, *škrpélce* (*škrpéle* ali *kočéte*) in *grédlca* ali *brezov rink*. Rezanca je bila nameščena v gredlju plužnice.

Okolica Arveža in Oseka. Na tem območju Kobanskega na avstrijski strani ni bilo mogoče zbrati toliko podatkov o ralu kakor v okolici Lučan. Mnogi kmetje v raznih krajih (Lešna, Altenbach itd.) so trdili, da so ralo svoječasno več uporabljali na naši strani, kakor pa na njihovi.

Ralu pravijo na tem območju *plužninca*, njegovim sestavnim delom pa takole: 1. *oráunik*, 2. *grédl*, 3. *rezálo*, 4. *pók*, 5. *škrpéle* ali *podéučič* (kolca) in 6. *grédlca*. — Kolikor navajajo kmetje nemške nazive za sestavne dele plužnice, se ti večidel nanašajo na dele dvojnega pluga.

Okolica Ivnika in Sv. Ožbolta (Sv. Lovrenca, Radvanje, Aibl itd.). Na območju Sv. Lovrenca je bilo ugotovljeno eno samo ralo, ki je podobno ralu z območja Mlake—Sv. Trije kralji na naši kobanski strani. Ralo naziva njegov nemški lastnik *Odl*, ralnik pa *Arlen*.

V kraju Radvanje ob meji je bilo najdeno tudi eno samo ralo, ki mu pravijo *orálo* (sl. pril. I/2). Spodnji del rala (plaz), ki zanj ne vedo več domačega naziva, je spredaj pred kozucem višji in debelejši, kakor v svojem zadnjem delu. Na ta debelejši del plaza so bila svoječasno na vsaki strani pribita ušesa, ki jim pravijo *úhe* ali *burkle*. Na plaz je spredaj nasajen *oráunik*, zadaj pa je vanj vsajena *ročica* z dvema rogljema. *Grédl* (*grádl*) je raven, vrh *kózuca* pa je izrezan v ustrezen držaj. Pred kozucem je skozi gredelj vsajena v plaz lesena os, na kateri se vrti manjša lesena deska, ki jo v Gortini poznamo pod imenom kuhla,⁹ v Radvanjah pa zanjo ne vedo imena. Kuhla, premična deska, je vsekakor bila kasneje nameščena na ralo namesto prvotnih ušes (sl. pril. I/2).

⁸ H. K o r e n, Pflug u. Arl, str. 55—54.

⁹ SE VIII/1955, str. 44.

V gredlju je končno nameščeno tudi *rezálo*. — Stara ralska kolca, nazvana *padéuc*, niso več ohranjena.

Sobota z okolico. Štajerski etnografski muzej v Gradcu hrani v svojih zbirkah dve rali iz Sobote, eno pa je bilo v tem kraju najdeno leta 1958. Vsa ta rala so na splošno enaka, le eno ralo v muzeju v Gradcu je brez ušes in brez rezalnice v gredlju.

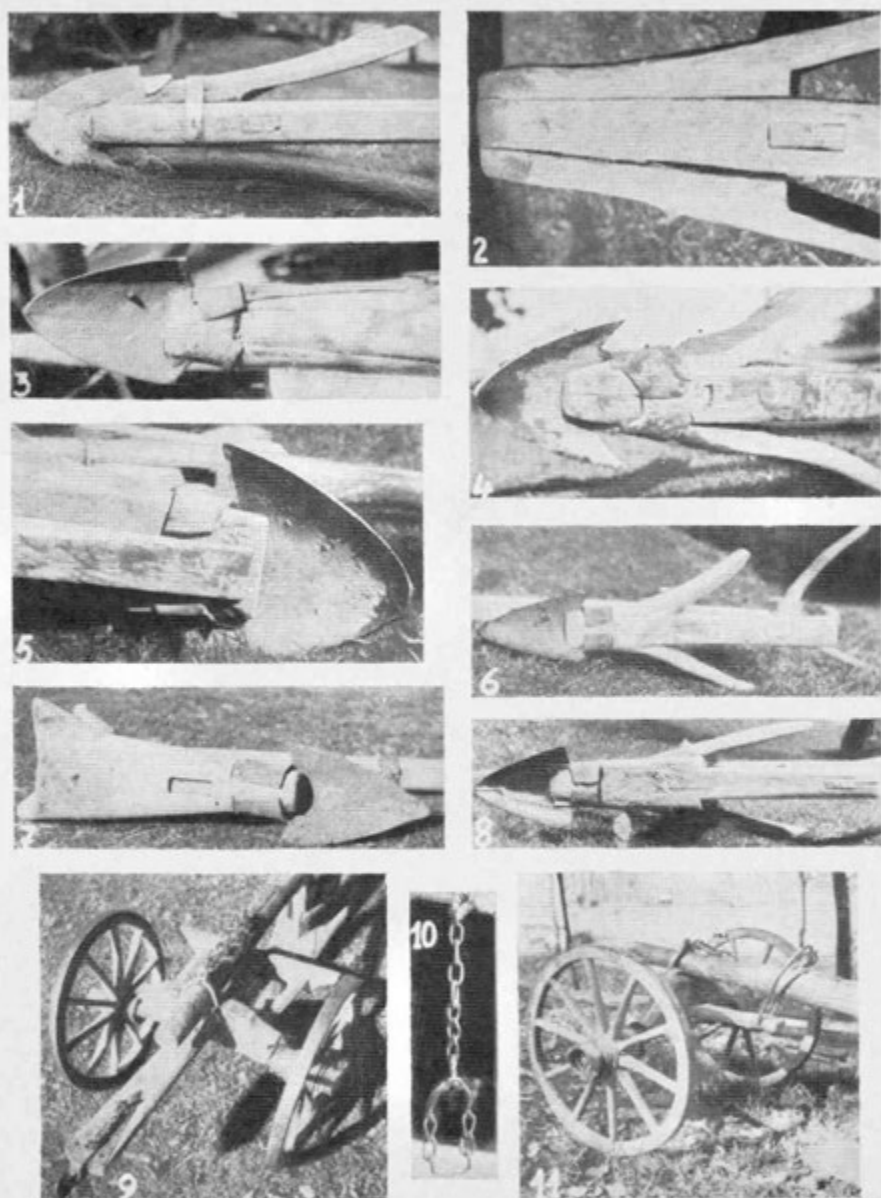
Ralo iz Sobote, najdeno pred tremi leti, je na kratko opisano takšno: Na plaz, ki je dolg 98 cm, so na njegov sprednji, debelejši del ob strani pribita navzgor zakrivljena ušesa (dolga 54 cm), dalje je zadaj v plaz vsajena ročica z dvema rogljema (68 in 44 cm). V glečenco ročice je s svojim zadnjim koncem vtaknjen gredelj, ki je raven in dolg 2,05 m. Kozuc (visok 45 cm in širok 15 cm) je skozi gredelj malo poševno vsajen v plaz in je na vrhu ravno odrezan. Skozi kozuc in gredelj je zabit lesen klin, na katerem se gredelj nekoliko pregiblje. Ralnik (31 in 16 cm) je nasajen na plaz, pred njem pa je v gredlju nameščena rezalnica, dolga 57 cm.

Glede nazivov sestavnih delov rala je treba ugotoviti, da je navzlic znatnemu ponemčevanju v zadnjih desetletjih ohranjenih še kar precej slovenskih nazivov, vendar pa se ti že močno mešajo z nemškimi.

Ralu pravijo na splošno *orálo* (Sobota) in *arálo* (Mlake). Nemški naziv za to orno orodje je *Odl* (*Adl*). Od sestavnih delov je omeniti najprej ralnik, ki mu pravijo *oráuník* (nem. *Arling, Adling in Adlen*). Spodnji del rala (nem. *Sohlen, Suhln, Sohle*) ima tele slovenske nazive: *plót* in *plóš* [prim. plat, platíže in (a)plas v naših Mlakah!]. Za ročico (nem. *Odl-Pok, Hiedn*) poznajo naziva *pók* in *celó kozalc* (?). Dalje pravijo gredlju *grádl* (nem. *Grindl*), ušesom pa *úhe* [nem. *Mullbrett* (?), *Flüg, Waschl*]. Kozuc (nem. *Stelzl*) je *kózc*, rezalnica (nem. *Reisseisen, Reissmesser*) pa *rezálo*. In naposled: kolca [nem. *Baugrät, Baugerä(t)*] nazivajo *padéuc* ali *oraúske koleša*. V Mlakah so kolca povezovali z ralom podobno kakor v naših Mlakah, v Soboti pa so poznali *trto* (*Wiedn*), kasneje pa železno verigo s polbročem, in so z njo povezovali ralo s kolci.

Samostojne rezalnice ni bilo nikjer več najti in tudi spominov nanjo ni več ohranjenih.

Okolica Labuda. Na Magdalenski gori še danes nekateri kmetje orjejo po strmih pobočjih z ralom, imajo pa težkoče z nabavo ralnika. Za rala na Magdalenski gori (*oráuo*, nem. *Odl*) je značilno, da ralnik ni nasajen na plaz, temveč na tisti sestavni del rala iz enega kosa lesa, ki je pred kozucem in še pod njim, zadaj za njim pa se razpolovi v dvoje rogovil ali ušes in ki se običajno imenuje lemeške. Razen tega je v ta sestavni del spodaj vložen tudi plaz sam (podobno kakor na sl. pril. II/5). Dalje je omeniti, da je razmeroma nizek kozuc vsajen skozi ravni gredelj v lemeške. Ta naziv se na Magdalenski gori ni dal ugotoviti, pač pa imenujejo ta sestavni del *cvizle* (nem. *Zwieseln*). Plazu pravijo *péta* (nem. *Fersenholtz* ali *Fersche*), kozucu pa *kózlec*. Ta del nazivajo nemški kmetje *kúzlic*. Za druge sestavne dele rala so udomačeni

Plaz štajersko-koroškega rala z lemeškami (habami) in ralnikom ali brez njega od spodaj iz teh-le krajev: 1. St. Ilj, 2. Vovbre, 3. Vovbrske gore, 4. Rute pri Podgorju, 5. Plešivec, 6. Brezni vrh (Kobansko), 7. Sv. Križ-Sober, 8. Pernice; 9. Kolca rala z jezikom, použo in drugimi sest.deli, Dragožiče; 10. Cetna, črča (?), Pečnica pri Ledincah; 11. Kolca rala s prednjo in zadnjo gredlnico. Smarjeta v Rožu

Foto: dr. B. Orel

še tile nazivi: *oráuník* (nem. *Arlin*), *rezáyo* (nameščeno v gredlju, nem. *Sech*), *podéuc* (*Baugerät*). — Kolca, nazvana podeuc, so bila z ralom povezana na dva načina: 1. gredelj je bil pretaknjen skozi luknjo na sredi lesenega dela med kolesoma kolc ter bil nato ustrezno pričvrščen, 2. gredelj je bil s kolci povezan s *trto*.

V ostali okolici Labuda (Libeliška gora, Libeliče, Pudlas itd.) ne orjejo več z ralom, ampak ga uporabljajo v druge namene, o čemer bo govor kasneje. Nazivajo ga *oráyo* ali *ráyo*, ponemčeni kolar v Pudlasu mu pravi *Arlpflug*. Na tem območju je *ráuník* nasajen na *patíno* (= plaz) in *ušenice* (=lemeške). Ostali sestavni deli rala pa so naslednji: 1. *grádl* ali *grádlén*, 2. *ročník*, 3. *rezáunca* (v gredlju), 4. *podéuc*, *padéuc* ali *podéuc*, 5. *grádlénca*, 6. *hákl* na gredlju za gradlenco, 7. *glečénca* v ročniku, 8. *kéle* v glečenci za gredelj. Za kozuc se ni dal ugotoviti domači naziv.

Okolica Velikovca (Podjuna). Leta 1957 je bilo v tej okolici najti še kar precej ral, saj jih kmetje večidel še uporabljajo v drugotne namene.

Ralo imenujejo v okolici Velikovca na splošno *oráu*, pa tudi *oróunq* in *oráyo*. Spodnjemu lesenemu delu rala pravijo *páta* in *péta*, ušesom ali rogovilam nad peto pa po starem *leméšénce*, po novem pa *féte* ali *fáte*. Ta sestavni del je na ralu iz Vovbrskih gor v celoti dolg 1,16 m, šina pod peto pa 29 cm. Ralnik z domačim nazivom *ráuník*, *ráunq*, *ráunq*, *oráunq*, *oráunq* (57 in 21,5 cm) je na ralu v Vovbrskih gorah (obč. Djekše) nasajen samo na lemežnice, medtem ko je peta v dolžini 52 cm vložena spodaj v lemežnice (sl. pril. II/5). Sprednji del pete ne sega do konca lemežnic in se končuje poprej, tako da je ralnik dejansko nasajen samo na lemežnice. Po ustnem izročilu je ta način sestave lemežnic in pete ter namestitve ralnika najstarejši. — Lemežnice so na ralu v Vovbrskih gorah (sl. pril. I/8) iz enega kosa lesa in so dolge 1,11 m. Njih ušesa so pri kozucu široka 17 cm, na koncu pa 13,5 cm. Te lemežnice so deloma že izgubile svojo običajno rogovilasto obliko in so že nekakšne deske, obložene z ostanki stare žage. Po vrhu lemežnic so že marsikje tudi pribite deske.

V pogledu sestave lemežnic in pete ter namestitve ralnika moremo na ralih v okolici Velikovca ugotoviti še drugo varianto. Tako je ralnik ponekod nasajen skupno na peto in lemežnice. V teh primerih so lemežnice iz dveh kosov lesa, ki sta pričvrščena spredaj na vsaki strani pete. Ralnik je potemtakem nasajen na tri kose lesa, na peto in na dva sprednja dela lemežnic (sl. pril. II/2).

Naposled je treba navesti še tretjo varianto glede sestave lemežnic in pete ter namestitve ralnika. Pri tej varianti pa je ralnik nasajen samo na peto. V tem primeru se peta v sprednjem delu primerno razširja in zvišuje, lemežnice pa so nekoliko bolj zadaj ob straneh pričvrščene na peto. Ta varianta ni tako pogostna, ugotovljena je bila samo v dveh krajih v okolici Velikovca.

Od ostalih sestavnih delov rala naj navedemo *ročice*, *ročnice* in *róče*. Ročice navadno sestojе iz pokončnega stebrička in dveh bolj ali manj dolgih klinov. Stebriček je vsajen v peto, v Vovbrskih gorah je povrh tega na peto prikovan še z debelejšimi šinami, visok pa je 76 cm. Obadva klina sta na vrhu vsajena od zadaj v stebriček. Na ročicah je na ralu iz Vovbrskih gor *hléčanca*, v kateri se z uporabo *kel* dviga in niža gredelj, ki mu tu pravijo *grádl*, *grédl*, *hrédl*, *hrádl*, v Tinjah in še marsikje drugod pa *príquad*, *príquat*, *príguat*. Gredelj je navadno raven in v Vovbrskih gorah dolg 1,87 m (sl. pril. I/8). Na svojem sprednjem koncu ima navadno gredelj železno *brádo* (tudi *háql*, *áql*), malo nazaj od konca pa *cvèq*, poseben klin, ki mu v Vovbrskih gorah pravijo *zdřžnik*. O funkciji brade in zdržnika bo govor kasneje pri kolcih.

Naslednji sestavni del *quózlc*, *qózbac*, *ózbac*, *kózlc*, *uózlc*, *qózalc* je razmeroma visok (v Vovbrskih gorah n. pr. 89 cm) in je poševno skozi gredelj vsajen v peto. Nad gredljem ima poševno razvrščene luknje za *iguo* ali pa je brez njih. Na vrhu je kozuc brez izreka. Skozi gredelj in kozuc je pri nekaterih ralih pretaknjen cvek, železen ali lesen, ralo z Vovbrskih gor pa je brez njega. Kozuc torej nima več tiste funkcije, kakor jo je imel včasih. Za reguliranje je na ralu iz Vovbrskih gor (sl. pril. I/8) nataknjena na kozuc krajša deščica (*dílca*, *mática*, *špáta*) z lesenim *šraufom* poleg kozuca. Pri marsikaterih ralih pa naletimo na železen šrauf, ki se suče v dolgi letvi (*špati*), pričvrščeni na ročico in kozuc nad gredljem.

O samostojni rezalnici je nekaj spomina ohranjenega samo v Vovbrskih gorah, v Rutah in Djekšah, kjer so z njo pred leti pred ralom narezovali zemljo. Danes je rezalnica večidel nameščena na ralu, in sicer na dva načina: ali je nameščena v glečenci v gredlju ali pa jo vtikajo v ralnik in hkrati v kljuke ali *klánfe* (*quupe*) na vsaki strani gredlja (sl. pril. I/8). Rezalnica, ki je nameščena v gredlju, se običajno imenuje *rezáunca*, druga, prestavljiva rezalnica pa *telájzl* ali *talájzn* (nem. Teileisen). Marsikje so rezalnico, nameščeno v gredlju, nagibali bolj na desno in levo od ralnika s palico, v Vovbrah pa z uporabo *špángla*.

Kolcem (sl. pril. I/8) pravijo večinoma *pódeu* ali *podéuc* oziroma *podíuc*, *pədíuc*, ponekod pa *pódou* in *pódau*, le v Čarčah je bil poleg naziva *pódeu* zabeležen tudi naziv *uózi*. Posamezni sestavni deli kolec so naslednji: 1. *kolesa*, *qolésa*, *goles*, *qolesnice*, 2. *podéuc* ali *pódeu* (del nad osjo med kolesoma), *buazína*, 3. *jezək*, *jázəq*. Blazína ali *pódeu* razpolavlja jezik, kakor pri jezerskem ralu, v sprednji in zadnji del. Na koncu zadnjega dela jezika je pretaknjen lesen cvek. Gredelj povezujeta s kolci dve *presti* (*présta*), v Vovbrskih gorah in v Djekšah pa *prva* in *druga gradlanca*. Prva, sprednja presta je močnejša, debelejša, kakor zadnja. Navadno pa sta obedve presti ali gradlenci enaki. Sestavljeni sta iz vrhnjega obročastega, podkvi podobnega dela in iz verige (*ketne*). Prva, sprednja presta je zataknjena s svojim vrhnjim delom za brado ali haki na koncu gredlja, s svojim drugim delom (verigo) pa je nataknjena na sprednji del jezika tesno ob blazini kolec. Druga, zadnja presta je zgoraj

zataktnjena za lesen cvek (zdržnik) ali hakl na gredlju, spodaj pa za lesen cvek na koncu jezika (sl. pril. I/8). Marsikje je druga, zadnja presta samo veriga.

Okolica Celovca (vzhodni del). V vzhodnem delu celovške okolice, ki mu iz določenih ozirrov priključujemo vzhodni del Rožanskih Gur s središčem Radiše, so rala v letih 1956/57 še uporabljali v razne namene.

Za ralo na navedenem ozemlju (*oráunə, oráun, uráun, oráuo*) je med drugim zlasti značilno, da gredlju pravijo *prikuad, príquat*, le v Ličji vesi je bil poleg tega naziva zapisan še naziv *prívoz*. Gredelj je na splošno raven, vendar je ponekod razmeroma kratek. Predvsem je kratek od kozuca dalje, med drugim zaradi tega, ker ni na njem rezalnice v zvezi s spremenjeno funkcijo rala. Kakor v okolici Velikovca pravijo tudi na tem območju spodnjima sestavnima deloma *péta* in *lemézance*, (*lamézance, lamézance, lemészance*). Nad lemežnicami so skoraj že pri vseh ralih nameščene *díle* ali *dílce*. *Ráunq, ráunəq, oráunəq* je nasajen na peto in dva dela lemežnic na vsaki strani pete. *Ročica* (*rôče, ročice*) je vsajena v peto in ima na vrhu dva daljša roglja. Zato ji pravijo tudi *róge* (Radiše). V glečenci ročice je s svojim zadjem koncec pretaknjen gredelj, ki ima na svojem sprednjem koncu brádo, običajno železno, malo nazaj od brade pa lesen *cvèq*. Kozuc, ki je večinoma tako visok kakor ročica, je skozi gredelj poševno vsajen v peto. Pravijo mu *špáta*, v Radišah pa razen tega tudi *ročica* (?). Na kozuc, ki je na vrhu brez izreza in ima nad gredljem nekaj poševno razvrščenih lukenj (*úqnje, jégua*), je nataktnjena *díla s šraubom* ali *šraufom* za reguliranje oranja. Rezalnici, nameščeni v gredlju, pravijo *rezáunə* ali *razáunə*, prestavljivi rezalnici pa *štángleca* (Ličja ves). Z izjemo Radiš se rezalnica na ralih na tem ozemlju ni dala ugotoviti.

Povezovanje kolc z ralom je prav takšno kakor v velikovski okolici Pač pa se pojavlja zanje nov naziv, ki se glasi: *uózi, uózej*; le v Verovcah (obč. Radiše) je bilo poleg tega naziva slišati še *pódeu*. Kolca imajo *qolése, jézəq* in *uazínqo* (med kolesoma), povezujejo pa jih z ralom dve presti (*présta*), ki jima v Radišah in okolici pravijo *qnúpe* (?). Prva in zadnja presta oziroma *qnupa* povezujeta ralo s kolci podobno kakor v velikovski okolici. V ta namen so na sprednjem koncu gredlja lesen *cvèq* in železna *bráda* ali *nos*, na zadnjem koncu jezika pa poprečen *cvèq*.

Rožanske Gure. Na tem slovenskem koroškem ozemlju med Dravo in Vrbskim jezerom je ohranjenih v vseh krajih še kar mnogo ral, ki jih uporabljajo v razne namene (sl. pril. I/1 in I/5).

Ralu pravijo na tem ozemlju na splošno *oráuo*, ponekod pa tudi *ráuo*. Spodnji leseni del rala se imenuje *buazínqə* in *póuziuna* (Kotmara ves), *buazina, póužeuna* in *puaznína* (Plešivec), *puáz* (Klopce in Črezdol), *opuás* (V Brdih in Sodraževa), *puazivo* (?) (Klopce) in končno *péta* (Sodraževa, Št. Ilj, Dobanja itd.). Marsikje, kjer pravijo temu delu *puas* ali *puaz* ali podobno, se imenuje *peta* tisti del plaza, ki je spodaj pod

ročico okovan s šino. Plaz je dolg 90 do 115 cm. *Ročica (ročice)*, ta zadnja ročica (Klopce), *ročnik*, *rôča* je visoka 75 do 90 cm, na vrhu je ali zakrivljena in je malce spodaj vtaknjen vanjo lesen klin kot držaj (ali tudi ne), ali pa sta ob straneh na vrhu pribita in z železno kambo obita s stebričkom dva roglja, ki jima pravijo *uile*. Na Plešivcu pravijo ročici tudi *střmca na uile ali rôgle*. Včasih je imela ročica na vrhu leseno *búnko*, za katero so pri oranju držali. V ročici je *hléčanca s čelama za hrédł (grédl)*, ki se njegova dolžina giblje med 1,95 in 2,05 m, ter je bolj ali manj raven (sl. pril. I/5) ali pa je pred kozucem malce navzgor zakrivljen (sl. pril. I/1). Rala z malo zakrivljenim gredljem so starejša. Prvotni naziv za kozuc pa je na tem ozemlju pozabljen, kajti danes ta sestavni del na splošno imenujejo *špřitua*, v Št. Ilju ponekod tudi *ta srednja špřitua*. Visoka je 86 do 102 cm. Poučno je, da v Škofičah pravijo kozucu tudi *ročica (spřednja)*. Čele se zabijejo v gredelj ne samo pri ročici, temveč tudi pri kozucu, razen tega je treba navesti *coèq* ali *špæc* ali *jeglıco na čétanci za uqnje* na kozucu. Končno je na kozuc, ki je vsajen skozi gredelj na sprednji del plaza, tako da je razmak med kozucem in ročico precej velik, pri nekaterih ralih nataktnjena *dılca s šraufom* ali *šraubom* (sl. pril. I/1 in I/5). Temu šraufu pravijo v Brdih *sámæc*, dilci pa *samnica*. Najdemo tudi rala, na katerih je na ročici in kozucu malo nad gredljem pričvrščena daljša letev, v kateri se vrti vijak. Takšne naprave za reguliranje oranja so novejšega nastanka. — Lemežnicam pravijo večinoma *hábe*, pa tudi *paréte*, marsikje pa še pomnijo starejši naziv *laméšce* (Bilčovs), *laméše* (Klopce nad Št. Iljem in *laméšnice* (Škofiče). Nad lemežnicami so že pri vseh ralih pričvrščene deske (sl. pril. I/1 in I/5), za katere velja tudi naziv lemežnic, le ponekod jih posebej imenujejo *dıle* ali *straníce*. Lemežnice so dolge 60 do 82 cm, dıle pa so krajše (50 do 73 cm). *Ráunq* (splošno), *oráunq*, *oráunæk*, ponekod pa tudi že *laméz* ali *laměž* je v mnogih krajih na tem ozemlju nasajen na lemežnice (sl. pril. II/5). V tem primeru je plaz v ustrezni dolžini vdolan v lemežnice in se končuje malo pred njihovim koncem, ušesa ralnika pa se oklepajo samo lemežnic zgoraj in ob straneh. V Št. Ilju je bilo najdeno ralo, pri katerem so lemežnice spredaj na vrhu pričvrščene z lesenim cvekom na plaz, poleg tega pa obdaja lemežnice in plaz še železni obroč (sl. pril. II/1). Ralnik je torej dejansko nasajen na sprednji del lemežnic, pod njimi pa je plaz, ki se končuje obenem z lemežnicami pod ralnikom. Poleg tega imamo opraviti še z drugo varianto, pri kateri je ralnik nasajen na lemežnice in plaz. V tem primeru sestojte lemežnice iz dveh delov, ki so ob straneh pričvrščene na plaz.

Rezalnica se imenuje *rezáuo* (ponekod tudi *rezáunca*) in je ali vsajena v gredelj ali pa je nameščena ob strani gredlja v *qámpi* ali *háqlu* ter vtaknjena v *úqenco* na ralniku. V zadnjem primeru imamo opraviti s prestavljivo rezalnico, imenovano ponekod *štáinca* ali *štáinšca*, tudi *štanglca*, ki ni rezala zemlje, temveč jo je potiskala v stran. Mnoga rala so ohranjena brez rezalnice. O samostojni rezalnici pa ni bilo mogoče ugotoviti nobenih podatkov.

Kolcem pravijo na Rožanskih Gurah splošno *uózi* (sl. pril. I/5), le v Št. Ilju je bilo slišati zanje tudi naziv *golesnice*, ki je po ušnem izročilu stari naziv za ralska kolca, medtem ko je *uózi* primernejši naziv za kolca pri plugu. Sestavni deli kolc so: 1. *goles* ali *golesnice*, 2. *akštok*, na njem je *buazína* ali *buazínqa*, 3. skozi *buazino* je pretaknjen *jezèq* ali *štíbua*, tudi *dúša*, ki je skozi njo na zadnjem delu vsajen lesen *cvèq*. Za povezavo kole z ralom oziroma z gredljem je *lúpa*, *qlúpa*, in sicer dve: spredaj prva, zadaj pa druga, zaradi česar se marsikje imenujeta *ta prednja qlupa* in *ta zadnja qlupa* (sl. pril. I/5). Le poredko klupo imenujejo *présta* (*ta prednja* in *ta zadnja présta*), prav tako je poredko ohranjen stari naziv za ta sestavni del kolc: *trta*. Za namestitev prve klupe je navadno sprednji konec gredlja urezan v *brado* (sl. pril. I/1 in I/5) in je povrh okovan, za zadnjo klupo pa je železen ali lesen *cvèq*, železna *jeglica* ali *haql* ali pa ni ničesar. Prva klupa sestoji iz vrhnjega obročastega dela (*klobase*) in verige, druga klupa pa samo iz verige.

Gure nad Vrbskim jezerom. Na tem območju je ralo v marsikaterih vaseh še ohranjeno, toda ustni podatki o njem so zelo pomanjkljivi.

Ralu pravijo v Kostanjah in njegovi okolici *oráuo*, *uoráuo*. Plaz se imenuje *péta* (Črezpolje) in *pódvaz* ali *pódváz* (Dholica); dolg je pri ohranjenem ralu iz Črezpolja 1,01 m. V plaz je vsajena ročica, ki je visoka 83 cm, in ima na vrhu bunko, pod njo pa evek kot držalo. Ročici pravijo v Dholici *trst* (*ročnik*). Gredelj, nazvan *pam* ali *lias*, je raven in dolg 2,26 m. Skozi njega je v peto poševno vsajen kozuc, nazvan *štelca*, z mnogimi luknjami in iglico v njegovem vrhnjem delu. Lemežnice, nazvane *lamáž* ali *laməž*, so pribite pod kozucem na peto (podvaz) in so dolge 92 cm. *Oráunək* (32 in 25 cm) je nasajen samo na lemežnice, povrh katerih so pribite dile, nazvane *paréte*, *peretnice* ali *faletəh*. Rezala (*rezáuo*) ni na ohranjenem ralu.

Kolca povezujeta z ralom dve presti ali trti na že znani način. V ta namen sta na gredlju dva *viəsnika*. Kolcem pa pravijo *rétič* ali *kolesnice*. Pravzaprav so *rétič* kolca brez koles.

V okolici Možberga je le še malo ral ohranjenih, za njihove sestavne dele pa je bilo mogoče ugotoviti samo nemške nazive: *Arl*, *Orl* (ralo), *Arlin* (ralnik), *Sohle*, *Sohln*, *Suhln* (plaz), *Federn* (lemežnice), *Sterzel* (kozuc), *Habəl* (ročice), *Arlpaum*, *Arlpam* (gredelj), *Riss* (rezalnica), *Orlwagerle* (kolca), *Einsenpretzen* (gredeljnica).

Okolica Pliberka in Dobrle vesi (Podjuna). Ralo nazivajo v okolici Pliberka *uróuo*, *oróuo*, *oráuo*, *oráu*, *ráuua*, v okolici Dobrle vesi pa *oráunə*, *oráu*, *ráu*, *ta lesenə rau* (Žamanje) ter *špíčjeq* (Reberca, obč. Bela). Spodnji del rala se imenuje *patína*, *páta*, *péta*, pa tudi *nápuat* (Incelna ves) in je pri dveh ohranjenih ralih dolg 94 in 95 cm. Kjer se ta del imenuje *patína*, je običajno peta s šino podkovani del *patine*. *Ročica* (*ročica*), visoka pri dveh ralih 66 in 62 cm, je vsajena v *patino* in ima na vrhu dva večja ali manjša roglja kot držaja (sl. pril. I/3.) Zato se ta del imenuje tudi *ročice*, *rəčice*, *ərchice* ter *ròče*. V *hlécanci* ro-

čice je s *kelami* ali *kilami* pričvrščen gredelj, ki mu v okolišu Pliberka pravijo *grándlík*, *grádlík*, *grándəlnəq*, *grádlér* in *grádl*, v okolišu Dobrle vesi pa *grédl*, *hrédl*, *hrádl*, *rádl* ipd. Gredelj je različno dolg (1,84, 1,75 m itd.) in večidel raven (sl. pril. I/3), ponekod pa je v svojem zadnjem delu od ročice proti kozucu rahlo navzgor zakrivljen. Kozuc, ki večidel nima več tiste funkcije, kakor jo je imel po starem, ima tale imena: *kózbəc*, *kózbəc*, *qózbəc* in tudi *kózuc*. Za reguliranje oranja je na mnogih ralih že nameščena železna *uínta*, ki se suče v letvi, imenovani *špáta* ali *uóta* in pričvrščeni na ročico in kozuc nad gredljem (sl. pril. I/3). Lemežnice sestojé iz dveh delov (sl. pril. I/3), ki sta pričvrščena spredaj na vsaki strani patine in sta dolga 73,5 in 76 cm. Ta del nazivajo nasploh *lémežənce* ali *lémešənce*, izjemoma tudi *lémožənce* (Globasnica) in *úhə* ter *ušáta* (Vidra ves). *Ráuník*, *ráuník*, *ráunq*, *róunq*, *oráunq* je nasajen skupno na patino in lemežnice. Sprednji spodnji del rala med kozucem in ralnikom se imenuje *oráyouə kólba* (Dob pri Pliberku).

Rezalnica (*rezáunca*, *rezáunq*, *rezáunəq*, *rázunca*, *rézunca*) je bila po starem nameščena v gredlju pred ralnikom, v novejšem času pa so poznali tudi rezalnico ob strani gredlja in v ralniku. Prestavljivi rezalnici pravijo v Bistrici *špíla*, v Globasnici pa *rezáunca na špílo*. Nekaj ral s prestavljivo rezalnico je bilo leta 1957 še mogoče ugotoviti v okolici Pliberka in Dobrle vesi. Samostojne rezalnice pa se spominjajo ljudje samo v hribovitejših krajih (Šmarjeta pri Pliberku in Reberca). V Šmarjeti so pri samostojni rezalnici razlikovali: 1. *rezáunco* in 2. *krúko* za *rezáunco*.

Za kolca so v okolici Pliberka udomačeni nazivi *podéuc*, *pódeu* izjemoma tudi *kolesnice*, v okolici Dobrle vesi pa prav tako *podéuc*, *pódeu* (*pódu*) in *qolesnice*, razen tega pa še *uózej* (Na Selu, Male Čape, Incelna ves). Kolca so sestavljena podobno kakor na prej omenjenih ozemljih, se pravi, da imajo: 1. *qolés* ali *qolesnice*, 2. *jázəq*, 3. *qómat* ali *buazino* (med kolesoma), 4. *prva grádləncə* (*hrádləncə*, *présta*, *preista*) in 5. *zadnja grádləncə* (*hrádləncə* itd.). Prva grádləncə je zataknjena za *brado* ali *žnúbu* na sprednjem koncu gredlja, zadnja grádləncə pa na zadnjem koncu jezika in za *cvəq* ali *špíc* na gredlju (sl. pril. I/3).

Med Šmarjeto in Št. Jakobom (Rož). Rala so v Rožu skoraj v vseh vaseh v večji ali manjši meri ohranjena (sl. pril. I/4 in I/6). Poučno pa je, da se na tem ozemlju v nazivju sestavnih delov rala posebno močno kaže vpliv pluga, in to zlasti pri poglavitnih sestavnih delih, kakor so ralnik, plaz, ralska kolca itd. Domači nazivi za ralo so v Rožu naslednji: *ráy*, *oráy*, *oráuuə*, *oráyo*, *ráuyə*. Spodnji sestavni del rala se imenuje *péta* in *puáz*. Kjer je temu delu ime *puáz*, je peta tisti njegov del, ki je spodaj obit s šino. Ponekod je plaz na ralu širši od kozuca dalje (n. pr. v Zvrhnjem kótu), to pa predvsem zaradi tega, ker so lemežnice póvrh njega pribite. Dolžina pete ali plaza je različna (75 do 107 cm). *Ročica* (vis. 87 do 110 cm), ki ji pravijo tudi *roč*, *ročnícq*, *držáú*, *držáuo*, je na vrhu malce nazaj zakrivljena ali je povsem ravna

in se končuje na vrhu z bunko po imenu *čépa* (*qépa*), zadaj pa je nekoliko niže vsajen *cvèq*. Če ima ročica na vrhu dva roglja, se tedaj običajno imenuje *ročice*. V Zvrhnjem kotu pri Selah pod Košuto in v Rutah pri Podgorju sta bili ugotovljeni dve rali, pri katerih sta ročica in plaz narejeni iz enega kosa ustrezno raščenege lesa (sl. pril. I/4 in I/6). Splošni naziv v Rožu za gredelj je *hrédł*, pa tudi *grédł*. Dolg je 1,94 do 2,42 m; običajno je raven, ponekod je od ročice dalje rahlo navzgor zakrivljen ali pa je od kozuca dalje malce navzdol zakrivljen. Gredelj se giblje v lečvenci (*ličvænca*, *hléčænca*) na ročici, v kateri so tudi čéle. Stari naziv za kozuc je že večidel pozabljen, le v Zvrhnjem kotu mu še pravijo *qózouc* in *qózalc*, v Slovenjem Plajberku *qózu*, v Dragožičah *qózac*, v Lešah pa *qozvâc*. Povsod drugod so bili zapisani v Rožu tile nazivi drugotnega značaja: *šprítua* (splošno), *štícna*, *špáta*, *duša* in *prediynæq* (Gorinčiče). Kozuc je malo poševno skozi gredelj vsajen v plaz in je različno visok (70 cm do 1 m). V Slov. Plajberku je bil kozuc *začelan s čelo*, da je bolj trdno stal v gredlju, dalje so na njem *uqnje* ali *uqænce*, v katere se je zataknila *jéhyua na čétænci*. Pri nekaterih ralih je nataknila na kozuc krajša deščica (*špáta*, *qlúpa*) s *šraubom* ali *vinto* (sl. pril. I/4) za reguliranje oranja. — Za lemežnice le še ponekod pomniho starejši naziv *lemežænce* (Šmarjeta, Borovnica) oziroma *leméžænce* (Kozentavra), sicer pa v okolici Borovelj, Bistrice in St. Jakoba pravijo temu sestavnemu delu *hábe*. V okolici St. Jakoba je poleg hab zelo razširjen naziv *peretníce*, redko tudi *paréte* ali *pernce*. Po vrhu lemežnic so že marsikje pričvrščene deske, ki jim pravijo *díle*. Ali pa pravijo lemežnicam *hábe*, dilam *pernce* oziroma lemežnicam *peretníce*, deskam pa *díle*. Lemežnice so dolge 74 do 89 cm, díle pa so primerno krajše. Med kozucem in ralnikom so lemežnice zelo kratke (23 cm) ali pa dolge (78 cm, Zvrhnji kot, sl. pril. I/4), kar je v zvezi s spremenjeno oziroma prvotno funkcijo rala.¹⁰ Lemežnice so ali iz enega ustrezno oblikovanega kosa lesa ali pa so iz dveh delov, se pravi iz dveh ušes, pribitih ob straneh na plaz. — O ralniku so na splošno razširjeni tile domači nazivi: *lamèš*, *lamàš*, *lámaš*, *lémež*, zelo redko pa je slišati naziv *ráunq*.¹¹ Ralnik je dolg 50 do 40 cm, širok pa 21 do 30 cm in je nasajen ali skupno na plaz in lemežnice ali pa samo na lemežnice. Pri prvi varianti so lemežnice običajno iz dveh delov, razen tega pa tudi iz enega kosa lesa, ki je povrh pričvrščen na plaz. Pri drugi varianti so lemežnice ali iz enega kosa lesa, v katerega je spodaj vdelan plaz, ali pa so pričvrščene povrh plaza, vendar v obeh primerih plaz ne sega do konca lemežnic, ampak se poprej končuje, tako da je ralnik nasajen samo na lemežnice (ali pa se ušesa ralnika oklepajo samo lemežnic).¹²

¹⁰ Ta del med ralnikom in kozucem, imenovan v okolici Pliberka *gnaua* ali kolba, je na vseh območjih na Koroškem večidel kratek, vsekakor zaradi drugotne funkcije rala.

¹¹ Pravijo, da *rauce* ima *raunq*, *rauj* pa *lámaš*.

¹² Nekatera rala kažejo, da so pri drugi varianti lemežnice verjetno tudi iz dveh kosov lesa, ki pa se njihova konca stikata pred koncem plaza.

O rezalnici je na splošno v Rožu malo slišati. Nekateri menijo, da noža v ralu sploh nikoli ni bilo, drugi pa se bolj slabo spominjajo rezalnice, nameščene v gredlju. Rekli so ji *rázunca* (Slov. Plajberk). Nekaj več spomina je ohranjenega na prestavljivo rezalnico ob strani gredlja. Predevali so jo v *qámpce* (*qlúpne*) ob gredlju in v *lúqje* ralnika. To rezalnico so nazivali: *rázunca*, *rezáunca*, *rezáuo*, *rezouunca* ter *štáinca*, *štáinčca* in *štáingica*. — O samostojni rezalnici pa vedó največ povedati le v gorskih krajih. V Zvrhnjem kotu so jo imenovali *narézau*, njena sestavna dela pa *óje* in *narézunca*, v Slovenjem Plajberku *rázunca*, sestavna dela pa *óje* in *rázunca*. V Zg. Rutah ni več spomina na samostojno rezalnico.

Za kolca je v Rožu udomačenih kar več nazivov. Tako imenujejo ta del rala v okolici Borovelj in Bistrice na splošno *qolesnice* ali *qolísalni*, le v Šmarjeti, Kožentavri in Št. Janžu je bilo poredko slišati tudi naziv *uózi* in *uózij*. V vaseh občine Št. Jakoba pa se za kolca javlja nov naziv, in sicer *púženčə*, *púžənčə*, pa tudi *púženkə*. V Šmarjeti, Zvrhnjem kotu in Slovenjem Plajberku so kolca povezana z ralom še na podoben način kakor v okolici Velikoveca, Zelezne Kaple ali na Jezerskem, to se pravi, da je spredaj gradanca (*prova hrédlnca*, *lupa*, *trta*), zadaj pa železen locen [*zadnja hrédlnca* (?) *lupa* (?) itd.], za katero pa že ni pravega naziva (sl. pril. II/11). V večini ostalih krajev v Rožu, to je v okolici Borovelj, Bistrice in Št. Jakoba, pa poznajo samo gradanco, ki ima več nazivov: *trta*, *rinq* (*s čétno*), *rinqa*, *hrédlnova čétna*, *qlobása s čétno* itd. Ta gradanca je bila po starem *trta*, spletena iz prota ali česa drugega. Spredaj na gredlju se gradanca zapne (*zahaqla*) za *háql*, *cvèq*, *nos* ipd. — Kolca, povezana samo z gradanco z ralom (sl. pril. II/9), imajo naslednje sestavne dele: 1. *qolésə*, *qolás*, 2. *ákštok*, na njem *buazína*, *buazínqa* za gredelj, tudi *póuštr*, 3. po dolgem *jezəq* ali *šprítua* (ima sprednji in zadnji del), 4. *póužouna*, *póuža* ali *ridouc*, to je prečni del letve zadaj na koncu jezika ali šprítue (sl. pril. II/9). Na nekaterih kolcih sta buazina in použa povezane ob straneh s kratkimi *peretnicami*.

Med Ledincami in Vrati (Baška okolica in spodnji del Ziljske doline). V baški okolici je bilo ugotovljenih še kar precej ral, znatno manj ali skoraj nič pa v spodnjem delu Ziljske doline, to je na ozemlju od Brnice oziroma Št. Lenarta pri sedmih studencih do Vrat. Tudi na tem območju se v nazivih rala in njegovih sestavnih delov kažejo vplivi pluga in njegovih delov, razen tega pa nemških kolarskih nazivov.

Ralo je splošno znano pod temi domačimi nazivi: *ráuo*, *oráuo* (splošno), deloma tudi *aráuo* (Vrata) in *orl* (Korpiče, Sovče, Rute pri Podkloštru). *Orl* ali *óru* je marsikje tudi orodje z enim kolesom za zasiapanje, rauo pa za druga dela. Spodnji leseni del rala se imenuje *puás*, le v Prosovičah pri Beljaku je bilo slišati zanj tudi naziv *puaza*. Dolg je 71 do 114 cm. Na svojem zadnjem koncu je obit s šino in ponekod se ta del plaza imenuje *péta*. V plaz je zadaj vsajena ročica (vis. n. pr. 90 cm.) ki se na vrhu končuje s *képo* (*čépo*), zadaj, malo pod kepo, pa je

*Zgoraj: Izkopavanje
krompirja z ralom v
Rutah nad Blatom pri
Striholčah (1957)*

Foto: dr. B. Orel

*Levo: Spomladansko
oranje z ralom
(plužnico) v Sp. Kapli
(1957)*

Foto: F. Sarf

vsajen vanjo *coèq*. Kjer sta na vrhu pričvrščena dva roglja (*vile*), nazivajo ta sestavni del rala tudi *ročice* in *račice*. Zanj so še tile nazivi: *ročniq*, *držáyo*, *hábl* in *háblnə* (poredko). V kraju Na Dravi v občini Marija na Zilji je bilo ugotovljeno ralo, pri katerem sta ročica in plaz iz enega kosa lesa. — Gredelj splošno imenujejo *grédl*, le ponekod so ta naziv že pozabili ter imenujejo ta del rala *pám* (Na Dravi) ali *štána* (Prosoviče). Gredelj je kakor doslej povsod na Slovenskem Koroškem s svojim zadnjim stanjšanim koncem gibljivo vtaknjen v glečenco ročice. Večidel je raven, le na nekaterih ralih je od kozuca do sprednjega konca malce navzdol zakrivljen. — Kozuc (visok 60 do 89 cm) je skozi gredelj vsajen v plaz in se na njem večidel ni dala ugotoviti vinta za reguliranje oranja.¹³ Stari njegov naziv je le še malokje znan. Tako mu pravijo *kózlec* na Mali gori pri Rožeku in *kózəlc* na Bačah, povsod drugod pa zanj večidel ne vedo naziva ali pa navajajo taka sporna imena: *klən*, *nóga*, *štrámca* (?), *štéer* (Steher) ipd. Podobno je z lemežnicami, ki jih takole imenujejo: *hábe*, *peretnice*, *perétance*, *pérnce*, *straníce*, *žlefe* itd. Povrh lemežnic so še *díle* ali *dílce*. V Zg. Vratih se spominjajo rala, na katerem je bila ena sama premična dila. Značilno je, da na tem ozemlju sploh ni bilo nikjer slišati pravega naziva za orno železo rala. Ralniku namreč pravijo takole: *laməš*, *leməš*, *leməš*, *leméš*, *lémaš* ipd. Nasajen je ali skupno na lemežnice in plaz ali samo na lemežnice, ali pa samo na plaz. Zadnji dve varianti sta bolj redki. Pri tem so lemežnice ali iz enega kosa lesa ali pa so sestavljene iz dveh delov, ki sta ob straneh pričvrščena na plaz.

O rezalnici, tako o samostojni, kakor tudi o rezalnici, ki bi bila kdaj nameščena v gredlju ali ob njegovi strani, ni nobenega spomina, pač pa ponekod pomnijo prestavljivo železno *štáinšco*.

Naziv za kolca se iz Roža nadaljuje tudi na tem ozemlju, saj jim pravijo *púzəncə*, le v okolišu Podkloštra in Vrat *kúzəncə*. Poleg sestavnih delov kolec (*qolésa* ali *kólca*, *buzínqa*, *jézək* in *rida*) bodi omenjena gradanca za povezavo kolec z ralom. Le-tej pravijo *trta* (čeprav je železna), dalje *čétna*, *črta* ali *črča*¹⁴ (sl. pril. II/10). Zataknjena je na koncu gredlja za *coèk*, *gákl*, *hákl*, *gáklč* itd.

Od Straje vesi do Šmohorja (zgornja Ziljska dolina). Na tem ozemlju ni bilo nikjer najti nobenega rala. Nanj je samo nekaj spomina še ostalo v Drevljah in Zahomcu. Zlasti se spominjajo rala v Zahomcu, kjer so mu rekli *əráyqə*. Za to ralo je bilo značilno, da je imelo prestavljivo dilo, to je *dilo za predevat*. Ostali sestavni deli rala imajo seveda nazive, ki jih najdemo tudi pri plugu. Tako so ralniku rekli *púg*, rezalnici *nuóšč*, spodnji del pa se je imenoval *púás*. Zada je bila v plaz vsajena *račica*. Za kozuc ni bilo mogoče ugotoviti naziva, nazivi nekaterih drugih sestavnih delov pa so naslednji: *grédl*, *tézajə* (kolca), *grédlca* ali *rínk*.

¹³ Pač pa so v ta namen čele v ličvenci v gredlju poleg kozuca.

¹⁴ Vpliv določenega dela živinske opreme.

2. Gradivo in izdelovalci rala

Rala so tudi na kasneje pregledanih štajersko-koroških ozemljih izdelovali običajno iz trdega lesa. Če so bili na nekaterih ozemljih sestavni deli izdelani večidel iz bukovega lesa, pa je na drugih ozemljih prevladoval brezov ali jesenov les kot gradivo. Torej bukov, brezov in jesenov les so na pregledanih ozemljih najbolj cenili za rala. Od teh vrst lesa je bil menda še najbolj upoštevan brezov les. Običajno je bila večina sestavnih delov rala napravljena iz brezovega lesa, med njimi zlasti gredelj, le kozuc in ponekod tudi plaz sta bila bukova ali jesenova. Seveda imamo opraviti še z različnimi drugimi možnostmi. Tako so bili na primer gredl, kozuc in ročice izdelani iz brezovega, plaz in lemežnice pa iz jesenovega lesa. Težja gorjanska rala so bila večinoma narejena iz jesenovega lesa, vendar je bil gredelj zmerom iz brezovega lesa. Prav tako je bilo oje samostojne rezalnice vedno iz smrekovega lesa.

Ralo je bilo preprosto orno orodje, ki pa je moralo biti napravljeno zelo natančno. Z njim je imel običajno opraviti domači kolar (bognar), vendar ve ljudsko ustno izročilo marsikje poročati o tem, kako so bili večči izdelovalci ral tudi kmetje sami. Kmetje ali njihovi hlapci so bili zaposleni z izdelovanjem ral povečini v zimskem času. — Železne ralnike in rezalnice ter druge manjše železne sestavne dele so izdelovali bližnji domači kovači, ki so imeli vodno nakovalo. Te dele pa so kupovali tudi v trgovinah v bližnjih večjih krajih.

Koliko so kolarji ali kovači vplivali na udomačitev določenih nazivov sestavnih delov pri ralu, to je vprašanje, ki bi ga bilo treba posebej raziskati v kritičnem delu razprave o ralu na Slovenskem. Na splošno je bilo opaziti, da kolarji na ozemlju Slovenske Koroške niso ravno najboljši ohranjevalci starega nazivja. Marsikje so starejši kmetje znali označiti sestavne dele rala s starimi nazivi mnogo bolje kakor pa na priliko kolarji.

3. Oranje z ralom

Ker je bilo oranje z ralom že kar dovolj izčrpno obravnavano v prvem poročilu,¹⁵ bi pravzaprav v našem drugem poročilu ne imeli o tem vprašanju nič bistveno novega povedati. Dodali bi le nekaj pripomb, ki so bolj ali manj važne. Tudi na ozemljih, s katerih smo prikazali rala v našem drugem poročilu, je bil glavna vprega oziroma oprema goveje živine *tópl̄t̄an jégə* (*jéhə, ígə, jéh, ihə, jegú, jegó* itd.), le na Kobanskem so za vprego v ralo opremili govejo živino z jarmom. Ti jarmi so bili na Kobanskem za oranje v strmem bregu primerno daljši, kakor za oranje po ravnem (sl. pril. III, spodaj). V Sp. Kapli je tak jarem dolg 1,68 m, vola pa sta bila vprežena v tako dolg jarem predvsem zaradi tega, ker sta morala biti pri oranju v strmini primerno oddaljena drug od dru-

¹⁵ SE VIII/1955, str. 51—55.

gega (sl. pril. III, spodaj). Poleg goveje živine so bili na Slov. Koroškem (oziroma so še danes) tudi že konji vpreženi v ralo (sl. pril. III, zgoraj). Zlasti so na Koroškem začeli konje vpregati za oranje za krompir. Konjska vprega pa se ni obnesla, ker je konj, tako pravijo, krompir zmečkal. Zato so si za taka oranja, če je bilo le mogoče, izposodili vole.

O oraču ni nobenih novih poročil, pač pa bodi omenjeno, da so hlapcu, ki je poganjal živino, rekli tudi *vodóč* (Sv. Primož na Kob.), dalje *gonjáč* (Sp. Kapla) in *volár* (Vurmat). V okolici Velikovca (Sv. Jakob, Čarče itd.) so rekli poganjaču volov pri oranju z ralom tudi *svétank*, češ to je mož, ki mora volom *svétat*, se pravi, on jih mora voditi.

Imenovanje raznih delov njive je udomačeno zlasti na ozemljih, kjer so njive v bregu. Orač je začel orati spodaj, na spodnjem kraju njive, ki ga običajno povsod imenujejo *rob*, le ponekod tudi *breg* ali *breh* (Čarče, Zamanje). Jarek na vrhu njive nazivajo *ádər*, *ádor*, *ódər* (Kobansko), *odár* (Djekše) in podobno, medtem ko je svet, kjer so obračali ralo, takole imenovan: *uráčka*, *vráčka* (Kobansko), *záre* (Vurmat, Globasnica, Zamanje itd.), *zára* (okolica Lučan), *obráčljaj* (Djekše), *vráčloj* (Dob pri Pliberku) itd. V Zvrhnjem kotu še danes vozijo zemljo s prve brazde na vrh. Temu delu pravijo *brazdo uóšt*.

Kakor vemo, je o samostojni rezalnici, s katero so pred ralom narezovali zemljo, slišati predvsem na hribovitih ozemljih. Ne spominjajo pa se samostojne rezalnice večidel po ravnem, razen tega izjemoma tudi ne na takem hribovitem ozemlju, kakor je Kobansko. Le pri Sv. Jerneju (Braniku) je ohranjen že zelo šibek spomin na narezovanje zemlje s samostojno rezalnico pred kakimi sto leti. V okolici Grebinja so bili v samostojno rezalnico vpreženi junci, v ralo pa voli; hlapec je oral z ralom, ženska pa je narezovala z rezalnico. Rekli so: *baba naréžyat*, *huápac pa orat*. Zlasti so narezovali trdo zemljo (celine ali ledine) pred ralom.

O samem oranju z ralom je razmeroma še največ novih podatkov s Kobanskega. Iz Vasi pri Remšniku poročajo, da je prva brazda v bregu *rob* in v robu plužnica še trdo vrže. Drugo brazdo pa orje plužnica že laglje, lepše, ker druga brazda že lahko pade k prvi. V Zg. Kapli pripovedujejo starejši kmetje, da je plužnica z ozkim ralnikom ozko jemala zemljo, prebrazdala jo je malo sem in tja, zato je bolj prhko orala. Tudi po oranju s plužnico je večkrat na vrhu njive, na odoru, zmanjkalo zemlje. Zato so jo morali nositi ali pa voziti na vrh. Osamljeno je poročilo iz Male vasi pri Škocjanu na Koroškem, ki pravi, da so ralo v preveliki suši na plazu med ročico in kozucem obtežili s kamenjem v škafo.

Za reguliranje oranja s plužnico sta bili dve kili v glčenci ročice. Če so hoteli bolj plitvo orati, so spodnjo kilo odjenjali, zgornjo pa zabili; če pa je bilo potrebno globlje oranje, je orač zgornjo kilo odjenjal, spodnjo pa zabil.

O neodoranih kosih ali koščkih zemlje, o tako imenovanih oplazih, je nekaj novih podatkov. Poleg znanih nazivov *uóplas*, *áplas*, *puázej* itd.

je na Koroškem slišati o oplazu dva nova, zelo zanimiva naziva, in sicer: *júd* (okolica Velikovca, deloma okolica Dobrle vesi) in *kráinc* (Rož, Prosoviče pri Beljaku idr.).¹⁶ Oplaze so prekopali z motiko ali pa s kreulo.

Posebno vprašanje je uporaba rala na nekaterih ozemljih na Slovenskem Koroškem v preteklosti. V okolici Velikovca (Podjuna) se še dobro spominjajo, da so pred približno 50 leti še orali z ralom, med drugim zlasti plevevnate njive. Na Rožanskih Gurah pa je spomin na oranje z ralom marsikje le deloma ohranjen ali ga celó ni več. Na tem ozemlju je bil že zelo zgodaj v rabi plug za trdo oranje, za oranje po trdem, mozgastem svetu, vtem ko je bilo ralo za mehko oranje, se pravi, za oranje po mehkem svetu. V Dobajni in Škofičah so orali z ralom za vse, samo deteljišča ne. — V okolici Pliberka in Dobrle vesi (Podjuna) so v preteklosti prav tako orali z ralom večidel za vse, zlasti na praho in strnišče, le celine in ledine so orali s plugom. — V Rožu moremo ugotoviti oranje z ralom predvsem po bregovitem gorskem svetu, sicer pa po dolinskem ravninskem svetu na splošno na tem ozemlju ne pomnijo, da bi kdaj uporabljali ralo za običajno oranje. Le ponekod, v Št. Janžu, se spominjajo, da so pred leti z ralom, ki je imelo prestavljivo rezalnico, orali za strniščno repo. Dalje je v Rutah pri Podgorju, Mačah, Srejah idr. ohranjeno ustno izročilo, ki pravi, da so po starem v teh krajih orali z ralom s prestavljivo štainglco samo zelo plevevnate, travnate njive, skratka travnino. To so bile predvsem njive, plevevnate po rži in ajdi. Dejali so v takih primerih, da so grintave njive z ralom naralili. Sicer so za običajno obdelovanje zemlje že po starem uporabljali enojni, pozneje pa dvojni plug. V baški okolici in še dalje v Ziljski dolini tudi ni na splošno nobenega spomina na običajno oranje z ralom, le v Prosovičah pri Beljaku, v Žg. Vratih in v Zahomcu vedo povedati, da so pred desetletji v navedenih krajih orali z ralom za ozimino in jarino.

Res je plug kot naprednejše orno orodje sčasoma izpodrinil ralo, vendar se marsikje spominjajo tudi dobrih strani oranja z ralom. Pri Sv. Primožu na Kobanskem je n. pr. ohranjen tale poučen pregovor o ralu in plugu: Če z ralom orješ, je hleb, če s plugom, je pa štruc.¹⁷

4. O opuščanju oranja z ralom

O začetkih oranja z ralom ali o starosti rala na posameznih območjih štajersko-koroškega ozemlja zamañ iščemo podatkov v ljudskem ustnem izročilu. Vsekakor pa v ustnem izročilu marsikaj zvemo o opuščanju

¹⁶ Kakor Jud ni bil krščen, tako ni bil oplaz zoran. V Mali vasi pri Skocjanu so hlapca dražili, če je jude delal, da bo moral župnika prositi, da jih bo krstil. — Kako je prišlo do naziva krajnc, še ne vemo. Morda bi ta naziv pojasnili odnosi med Korošci in Kranjci v preteklosti.

¹⁷ To pomeni, da ralo prinaša več kruha, kakor pa plug. — Štruc je sicer boljši, toda redkejši praznični (ženitovanjski) kruh.

oranja z ralom, v zvezi s tem pa o novih drugotnih funkcijah rala, zaradi katerih so ta orna orodja še ohranjena na mnogih območjih štajersko-koroškega ozemlja.

Ralo so začeli opuščati za obdelovanje zemlje v drugi polovici 19. stoletja. Opuščanje rala si je sledilo v raznih okoliščinah in krajih različno. Trajalo je okoli 60 let in mogli bi reči, da se je to pojemanje raztezalo od leta 1870 pa vse do leta 1930. Namesto rala so začeli uporabljati dvojni ali enojni plug. V Rožu, zlasti pa v baški okolici in Ziljski dolini, ni seveda nobenih podatkov, kdaj so prenehali orati z ralom, kar je povsem razumljivo, zakaj v ustnem izročilu večinoma tudi ni podatkov, da bi bili ralo kdaj uporabljali za običajno oranje. Plug je v teh krajih že staro orno orodje, edino v Prosovičah in še nekaterih krajih v beljaški okolici pravi ustno izročilo, da je plug novejšega porekla. Marsikje so seveda z ralom orali še pred kratkim, ponekod pa orjejo še danes. Taki primeri so kajpada zelo redki. Tako n. pr. kmet Pavlič v Sp. Kapli na Kobanskem še danes orje s plužnico po svojih zelo strmih njivah. Dalje so še leta 1958 orali z ralom na Magdalenski gori nad Labudom in leta 1957 v Rutah nad Blatom pri Striholčah na Koroškem. Na Klopcah nad Št. Iljem še danes nekateri kmetje orjejo z ralom po mehkem svetu ter tudi v Podjuni in v Rožu še danes marsikje orjejo z ralom zapleveljene njive. — V okolici Črne pri Prevaljah (Javorje) so po prihodu dvojnega pluga orali nekaj časa z ralom v kombinaciji s plugom. Dve brazdi so orali z ralom, eno brazdo pa z dvojnimi plugom (merjasec), kar torej pomeni, da so uporabljali dve rali, dve rezalnici in en dvojni plug.

Večinoma pa so ralu po opustitvi oranja z njim dodeljevali nove funkcije, med drugim so ga predvsem uporabljali in ga še danes mnogo uporabljajo za izkopavanje krompirja v jesenskem času. Temu delu pravijo: krompir (*repíco, podzamlénsšče hrúšče, čómpe*) *ven orat, gor djat* ali *ven metat*. Tako so v okolici Ljubnega, Mozirja, Šoštanja, Črne pri Prevaljah in drugod po opustitvi rala za obdelovanje zemlje nekaj časa orali z njim krompir v jesenskem času, le na Kobanskem so izjemoma tu in tam imeli še takšno pozno opravilo z ralom. V okolici Velikovca, Pliberka in Dobrle vési (Podjuna), dalje v Rožu, baškem okolišu in v spodnji Ziljski dolini ralo še danes uporabljajo za jesensko izkopavanje krompirja.

Kakor smo že dejali, je prav oranje krompirja v jesenskem času v veliki meri prispevalo, da se je ralo na splošno tako izredno dolgo ohranilo na našem štajersko-koroškem ozemlju.

Sklepna beseda

V našem drugem poročilu o ralom na Slovenskem smo se nadrobneje seznanili s četverkotnim ralom s kolci in rezalnico v nadaljnjih predelih slovenskega štajersko-koroškega ozemlja. Tako smo spoznali ta tip rala povsod na našem ozemlju, kjer je bil v letih 1953/1954 in v letih 1956/1961

še ohranjen na terenu ali pa vsaj dosegljiv v ustnem izročilu. S tem seveda še ni rečeno, da zdaj poznamo ta tip rala prav na vseh območjih slovenskega ozemlja, kjer je bil svoječasno udomačen. Omenjena bodi samo okolica Vitanja, kjer je bilo po arhivskih podatkih ralo v prvi polovici 19. stoletja še v rabi, danes pa ga nismo več našli in tudi ni o njem ohranjenega nobenega spomina v ustnem izročilu. Dalje se v tem našem drugem poročilu pojavlja vprašanje rala na takih ozemljih, na katerih smo ga danes sicer ugotovili, toda kmetje vedo malo povedati, da bi bili kdaj z njim orali, mimo tega pa nazivje sestavnih delov potrjuje, da je prevzeto od pluga kot starejšega ornega orodja na teh ozemljih. Pri tem mislimo med drugim predvsem na Rož na Slovenskem Korškem, kjer razni nazivi sestavnih delov pričajo o vplivu pluga na nazivje pri ralu. Verjetno je na tem ozemlju že zelo zgodaj bil v rabi plug z eno desko, ki je pregnal staro nazivje rala. Druga možnost pa bi bila, da na rožanskem ozemlju ni bilo ralo nikoli v takšni rabi kakor drugod, na primer v gorah. Potemtakem bi imeli tu opraviti z vmesnim ozemljem, kjer je ralo imelo bolj ali manj drugovrstne funkcije, medtem ko bi bil plug v tej pokrajini, v tem ravninskem rožanskem svetu prvotnejše orno orodje kakor pa ralo. Posebej je še poučno, da je ralo na tem ozemlju tudi neke vrste ralica za ralat ržišče, travo itd.

Zanimivo je vprašanje rala v Ziljski dolini. Ali je na primer verjetno, da je bilo ralo v zgornji Ziljski dolini pred razvojem konjereje na splošno udomačeno? V pozitivnem primeru pa bi bilo zelo čudno, da se niso ohranili stari nazivi rala na ornih orodjih takega tipa, kakor sta dvojni in enostavni plug, o katerih je ohranjenega še največ spomina. Ker pravijo v zgornji Ziljski dolini lemežu *pug*, torej ne lemež ali raunik, nastaja vprašanje, ali je bilo ralo na tem ozemlju sploh kdaj v večjem obsegu udomačeno. Če pa je bilo udomačeno, se pojavlja vprašanje, ali se ni morda to orno orodje pojavilo kdaj kasneje pod vplivom enakega orodja na sosednih ozemljih (okolica Podkloštra, Vrata itd.). Zanimiva bi bila v tem pogledu premična deska na ralu iz Zahomca. Nedvomno je davna uporaba konj za oranje in prevoz v zgornji Ziljski dolini v veliki meri vplivala na uporabo določenega ornega orodja. Težko si je predstavljati, da bi konje vpregli v ralo. Če pa se je to zgodilo, moremo tako vprego označiti kot izjemo ali ostalino iz davnih časov.

Vsekakor je v zgornji Ziljski dolini nenavaden izraz *pug* kot naziv za lemež. Kako je prišlo do tega naziva? Na to vprašanje bi imeli več odgovorov. Vzemimo na primer, da so po starem orali z ralom. Ko so pa začeli uporabljati dvojni oziroma enostavni plug, je sčasoma splošni naziv za to orno orodje *pug* vplival le na preimenovanje tako važnega sestavnega dela, kakor je raunik. Torej: raunik je sestavni del simetričnega ornega orodja, *pug* pa asimetričnega ter kot tak sestavni del enostavnega ali dvojnega pluga. Vendar ne smemo pozabiti na osipalnik *dreucè*, ki ima simetrični *pug*.

Med pomembnejše rezultate terenskega raziskovanja na Kobanskem je vsekakor uvrstiti mejo med nazivom ralo in plužnica; to mejo označuje

cesta med Marenbergom (danes Radlje) in Ivnikom (Eibiswald) na štajersko-avstrijski strani. V Št. Janžu ralo še imenujejo plužnica. V tem kraju slišimo tudi že glasove o ralu, vendar bolj poredkoma, razen tega so ti glasovi problematični. Sv. Trije kralji pa že prav dobro poznajo naziv ralo. — Nerešeno pa je med drugim vprašanje, kako je nastal naziv plužnica za ralo. Poleg deske pri dvojnem plugu po imenu plužnica je nekaj novega zapis, po katerem pravijo po starem gredeljnici plužnica. Vsekakor je dvojni ali pa enostavni plug vplival na nastanek naziva plužnica. Dvojni plug je bil za Kobance zares veliko orodje, pravi plug, medtem ko je bilo ralo plužnica, to je mali, lažji plug; ta se je seveda razlikoval od težjega dvojnega pluga, ki je bil na Kobanskem razmeroma že zgodaj udomačen, po ustnem izročilu starejših kmetov verjetno že pred približno 100 leti. Ralo je ostalo še nadalje v rabi, obedveorni orodji — ralo in dvojni plug — pa sta si marsikje na tem ozemlju delila funkcijo oranja na določenih ozemljih: plug so uporabljali bolj po ravnem, ralo pa po strmih bregovih.

Naposled ponavljamo, kar smo že v sklepni besedi našega prvega poročila o ralu na Slovenskem (Slovenski etnograf VIII/1957, str. 66/67) pripomnili, da bomo namreč morali pred obravnavo vprašanja o nastanku in razvoju rala na Slovenskem kritično pregledati vse dosedanje ugotovitve, zatem pa nadrobno obdelati celotno gradivo z vso raznoliko problematiko štajersko-koroškega rala, med drugim zlasti tudi vprašanje razširjenosti rala na določenih območjih našega ozemlja.

Zusammenfassung

DIE ARL AUF SLOWENISCHEM SPRACHGEBIET

Die ethnographische Abhandlung unter obiger Überschrift bildet eine Fortsetzung der im VIII. Jahrgang des Slovenski etnograf (1955) veröffentlichten Besprechung der Arl.

Der Autor befasst sich in seinen Ausführungen mit der Beschreibung der vierseitigen Arl mit Radvorgestell und Riss, des Ackerbaugerätes, das er bei seiner jüngsten Bereisung verschiedener weiterer Ortschaften der steirischen und kärntnerischen, gegenwärtig zum Teil in Slowenien (Jugoslawien) und zum Teil in Österreich liegenden Gebiete orten konnte und dessen Besichtigung, bezw. durch Befragung aufgebrachten Einzelheiten ihm einen weiteren gegenständlichen Tatsachenbericht ermöglicht haben.

Die Terrainforschungen wurden in der Umgebung der nachstehenden Ortschaften bezw. in den folgenden Gegenden vorgenommen: *Slovenien* (Jugoslawien): Ljubno, Mozirje, Soštanj, Vitanje und das Gebiet von Kobansko; *Österreich*: Lučane (Leutschach), Arvež (Arnfels), Osek (Haag), Ivnik (Eibiswald), Sv. Ožbalt (St. Oswald), Sobotja (Soboth), Labud (Lavamünd), Velikovec (Völkermarkt), Pliberk (Bleiberg), Dobrla ves (Eberndorf), Celovec — vzhodni del (Klagenfurt — östlicher Teil), Rožanske Gure (das Gebiet zwischen dem Wörthersee und der Drau), Gure nad Vrbskim jezerom (das Gebiet nördlich des Wörthersees), Rož (Rosental), Baška okolica (die Umgebung des Faaker Sees) und Ziljska dolina (Gaital).

Der Autor gibt sodann einen allgemeinen Überblick über das Bild der vorgefundenen Exemplare der Arl mit Radvorgestell und Riss, analysiert sie nach ihren Bestandteilen, fügt ihre in den vorerwähnten Ortschaften ortsüblichen Benennungen hinzu und ergänzt diese Darstellung mit der Anführung des zur Herstellung dieses Ackerbaugerätes benutzten Materials. Schliesslich bespricht er die Anwendungsarten des Gerätes und verweist auf die Gründe für das allmähliche Abflauen in dessen Benutzung.

Der Augenschein der vierseitigen Arl in den obangeführten Gebieten, bezw. Ortschaften ergab zwar in ihren Grundlinien keine wesentlichen Unterschiede oder Abweichungen von der im VIII. Jahrgang des *Slovenski etnograf* (1955) besprochenen vierseitigen Arl, wohl aber traten in ihrer Konstruktionsart hie und da in gewisser Hinsicht bemerkbare Varianten auf. So fällt besonders die verschiedenartige Einsetzung des Arlings in die Arl ins Auge. In dieser Hinsicht konnten drei Varianten festgestellt werden: 1. der Arling ist nur auf die Sohle eingesetzt; 2. der Arling ist nur in die Streichleisten eingebaut und 3. der Arling ist gemeinsam auf die Streichleisten und die Sohle eingesetzt.

Der selbständige Riss stand insbesondere im gebirgigen Gelände in Gebrauch, während auf ebenem Talboden die Arl mit dem im Riss eingesetzten Grindel oder aber die Arl mit versetzbarem Riss am Grindel und im Arling verwendet wurde. — Über die Arl mit verstellbarem Streichbrett liegen nur wenige Auskünfte vor.

Nach erhaltener mündlicher Überlieferung wurde in einigen Gebieten Unterkärntens die Arl einstmals nicht zur Bodenbearbeitung verwendet. Die neuen der Arl zugeordneten Funktionen, insbesondere ihre Benutzung zum Ausgraben der Kartoffeln in der Herbstsaison, haben in grossem Masse dazu beigetragen, dass sich das Gerät auf dem steirisch-kärntnerischen Gebiet im allgemeinen bis heute hat behaupten können.

Der Autor wird in einer weiteren (dritten) Abhandlung eine kritische Übersicht des bisher über die Arl gesammelten und veröffentlichten Materials mit neuen Ergebnissen seiner Forschungsarbeit bringen und sich im Anschluss an das Thema mit der Erörterung der Entstehung bezw. Herkunft und der Entwicklung der Arl auf slowenischem Sprachgebiet befassen.